

Іван Франко ^{*)}.

L

Дослідниками нового українського письменства, коли б він скота позе місцевої досягнутий поглядом охоплюючим, когто повинна вспасті в окопі оригінальна річа, що тільки тут і зачайдиться! і дарма й її шукати в інших письменствах, привезти з новітніми часами. Чи риса—надзвичайно багатою талантів, різноманітності хисту у багатьох із діячів нашого письменства. Одні й ті самі люди працюють одночасно по різних ділянках духовкої діяльності і, що важливіше, скрізь почутувавши себе вільно, скрізь дають твори не якби якорі, а доброти. Довсі тільки гладити таких діячів українського письменства, як Куліш, Конинський, Драгоманов, Франко, Гриченко, Кримська і інші, щоб перед ними стала у кожному з них піна низка праць, належнородніших змістом і формою. Діячі ці були разом художниками, критиками і публіцистами, теоретиками та членами літературних і громадських напрямів і практичними виконавцями їх у житті; в-під пера Іх вилогтали поезії й повісті, критичні нариси і статті публіцистичного та педагогічного змісту; поважні наукові праці, які з того чи іншого боку виявляють життя рідного краю та народу, чергуються з популярними творами, що мають служити ширшим кругам читачів, народні осені й осібності. Одно слово, нікакої формою не гребували вони, щоб свої думки й погляди висловити, в кожній оказі користувались, щоб у тій або іншій формі, мовляв, «недоволічено» вправити й сказати те, що на їхню думку слушного часу сказати треба було. Още ріжкосторонність, яку адрома незвиклана та пожадлива до праці душа і звісне недоволення, що не дає застосуватися на одному місці, а підганяє все вперед та вперед—она ріжкосторонність, що з своєю боку плодить кінчику та невину.

щу працювати по всіх сферах думкового життя, робитися мало не тим підмінним а'зам'єцем в українському письменництві. До його я ще маю згодом вернутися, що обібривута, що добого ліхого даю воно. Поки ж скажу тільки, що зааванта ріка-дара, що в величезну заслугу перед історією країни треба агаданів ділячам і пославити...—май я свою лаху строку, що до розгорнення сіль доводить, до проміжковання Іх на дрібна. Росіянин, якщо під тиском обставин, про які говориму, на всі боки їй роблючи всюку роботу, навіть "корюк" не перебуваючи, до того ж що за самих зупинь адебільного громадських та політических обставин—зі спрощенням, певна річ, не спроможні були свою силу свою з'овсієднити на якісь зупині сфері розумової діяльності, не спроможні були я самі вироблятися, громадське діло робити так, як могли б. Через те наслідки Іхньої роботи відповідають адебільшому Іхній сильні і часті навіть не виявляють І її мірою.

Починаючи з 1945 року в Україні

Пітнання—що могли з бровами ці пітнання виших, шацливих, обгата-
ні—це питання чи не найперше
приходить на думку, коли брати до-
бре поглядуть іх жінти і дівчата. Не
однакової од пріроди мають хист і
насто навіть бувають антиподами або
однотипними з переконаннями—
одини проти всіх склоняються на одній
пільгів рисі, що зводиться до одного
турку таких згадавася б, неххіжих
людей, як Драгоманов і Козінський
зі складу богої, чи той самий Коніцький
з Кулім із другого. Цією рисою бу-
ло то, що всіх гаряче, до самозабут-
тя, люблючи рідний край та народ
їх; а, на найперше самих себе,
вторгнувалися за-добра Іх, хоча
тобре теж кіжний, певна річ, по свое-
му розумів і своїм власним шляхом
по його прямуював. В особистій навіть
за громадської долі оцих таких не-
ххіжих людей можна заважити од-
ну спільній рисі, однакової усім
пітнанням, що керувала стосун-
ками і не заслінила, як це ста-
лося в багатому його товарищам,
не тільки в гурті одолих та перес-
кічників не опинився, але навпаки—
міцно ав'язав ім'є свое в усіма ви-
значницькими подіями в громадському
житті рідного краю, незвідомими ри-
сами занісав себе в історію україн-
ського руху. І тепер, по довгій та
невинущій праці, ми все ж бачимо
їго в передлії лаві борців за країну
для рідного краю й народу; і тепер
так само високо держать він на свом
“знамені посту” той прapor, під
який став, по перших інспірованих кро-
ках, на початку своєї діяльності.
Складні життєння такого діяча, як
Франко—це все одно, що писати іс-
торію духовного розвитку Галичини
за останні десятиліття, а 70-х роках
починали: таю більшої й неподільної
співної його особистої життя з гро-
мадським рухом у його рідному краю
і такій вплив величний мав він на
тот рух.

Звичайно не прийшов що час на такий життєпис, що був бы разом із історією розвитку Галичини за останні десятиліття. Це не всіма сторонами валежить після періоду до багатої

карбци і хібої прароди... Огляд
кити і діяльноти одного з таких
подій, типового в гурті агальних лі-
тературниці — громадських ділчів на-
ївів — Івана Франка, поможет нам на-
 конкретній особі показати характери
 цих підзвінно-цизивих лю-
 дей і не менш може цікавого в істо-
 рії нашого національного відроджен-
 ня часу.

Визнаний бестріст і поет, чур-
 кий і тамущий критик та публіцист,
 фольклорист ученій, історик, етног-
 раптор і економіст, новогонний популя-
 ризатор, Іван Франко — надзвичайно
 пригальній і зачік людина, що
 не тільки молодому українському
 письменству й громадському життю
 проробила б честь свою роботою, а й
 на всьому світі, далеко багато по-
 горіти зіграла своєм рі-
 зультатом хистом та не аби-якими
 асулумами. На ниву громадської
 літературної діяльності Франко вий-
 зов, його власним словом кажучи,
 в пору тяжкого перелому** в житті
 нашого краю; проте не тільки не зна-
 чивши письменництва, але і не від-
 відомий нічим іншим, він вже
 ронкою, об'єктивною
 що й тепер чути, як
 громадських азмаган-
 вів в цьому періоді
 чачеться й на нас,
 ступників, хід його
 сам плановий ділчів
 три неминутих фази.
 З другого боку, для
 громадського ві-
 діяла така історія сто-
 етупні, коли блага-
 чи іншу подію ми
 перебуває що під
 стіє. Отже не підй
 хоч дуже цікаве, що
 прачки неможливі
 спробуюти діти наро-
 дити славного земля-
 личчя й визначити
 письменництво
 українських письмен-
 нах йому право воли
 несвінчу діяльність
 було історозмінна
 виник і вастерти
 мене не сподівається
 естра творів Фран-
 ко***, як зажадає
 він, але якщо він
 відмінно відповіє
 на це питання, то
 я зраджу його, як
 він зраджує мене.

лавляв і не зневірює, як це стаєся з багатьом його товаришами, то тільки в гурт одотаких та переслідників не спанюють, але напавши — підошв з'являється ім'я своє в усіх вищічніших подіумах в громадському житті рідного краю, невідомішим річам записав себе в історію українського руху. І тепер, по довгій та несподіваній праці, ми все ж бачимо впереди лазі борівства крачулю рідного краю й народу; і тепер сам візко держить він на своєму спланованому посту¹ той праці, підкріплює, по чергах непевних бро-
нів, на початку своєї діяльності.
Складати житієпис такого діяча, як
Дранко — все одно, що писати істо-
рію духовного розвитку Галичини
за останні десятиліття, а 70-х років
очевидчі: так бо міцно й неподільно
засяло його особисте життя в гро-
мадському рухом у його рідному краю
та він виявив величак мав він на
рук рух.

^{*)} А в тім—якому таємо про Франка; про кого—як уван Франко (посередній, з подібною розказом змісту) в іншими даними.

^{**)} Спис творів Івана 25-ї роки, що його літературні 1803 р. М. Павлик

історії! занадто бо і б'ється живчиками, що, заородивши, занадто те нозависанідкоюміз та іншою розвитку, та й стойль ще в центрів того виши-
ї опублікування жатку матеріалів
так ще на такому
році діячі, що ту
могли пояснило,
аборонюючи сучасно-

— «...іншої письменності, як акаадемічної, то академічні таки не пропонують, чи їх можна використати, щоб працювати в ній?» — відповів сам Покажчиковський, яким було написано це в його письмі до Франка. Однак він відповів на це після того, як відомий письменник вже покинув Україну.

Франк доведся вийти на арену літературної й громадської діяльності в такий час, який він сам характеризує, як час „тижного перелому“ в громадському житті Галичини та України. Переходом от ім завершився мартовий сон та непоправний споній, що запанували буди в Галичині: мало не на 30 років після короткого розбуркання та розворотушення серед галицького громадянства в середині XIX століття. Початком українського письменництва в Галичині рахують звичайно від тих змагань, які відбулися в Тріб'яніві¹⁴ а Маркіяном Шашкевичем назичали, так само як 1848-ї рік звичайно беруть за вихідний пункт свідомого життя

громадського і національного. Це
— * Див. „Nicę o sobie Samym” — перелому
Франка до польського видання його творів,
що вийшли у Львові під заголовком: „Образи,
які вийшли під іменем Івана Франка” (рік видання не
позначено, але книжка вийшла 1897 р.).

справедливо, але хіба тільки на по-
ловину,—як що агаданію обій та по-
дії брати за *першу* ознаки національ-
но-політичної сівдомості у галицьких
українців (руссінів). Але перші удары
не заваде містить досить сині на те, щоб на дрібніческі складки розбити
тотому книгу ходової байдужності й
чисто особистого егоїзму в громадсь-
ких справах, ідейної темоти й за-
шкваробості та нерозуміння народ-
них інтересів,—ту книгу, що не міс-
тить «грих первородний» тажки й над га-
лицькою інтелігенцією старих часів.
Перший лежкий подих свіжого ві-
теря, що нового клопоту наївів, не
мав сильні сили, щоб надихнути й
нового духу в застарілій організм
громадський та провітрити важку, затяжну атмосферу галицького життя
з його мало не «середньовічними» по-
рідками, інтересами та ідеалами, а
їх зацібланістю паски в сильних світ-
ях цього та сервільєм, укладеним
у підлу систему. «Не вливавши
вина нового в міхі старій—під при-
мівка спраздливіша пікном на точач-
них стосунках у Галичині. Шашеч-
кевич не дочекався наївів своєї ді-
яльності і війшов у могилу серед цілковитої байдужності, а то й про-
сто ворожечі до своїх заходів: сучасники його не зrozуміли й не опі-
нили; конституція 1848 р. не прип-
ляла на офіційних зустрічах українського народу в Галичині; П. сказ-
жу так, на арист Іо поштов, а неза-
баром одібрало й сколово в скриню.

Русині до того часу вміли тільки
жебрати у Відні, запобігати в двір-
ських сферах, благати ласки у мініст-
рів, але до життя в конституційні
державі вони не звикли, та леді чи
їх розуміні і цінність благої політичної
волі, хо чи говорили благо про те, що
щоб забезпечити „дані (І) нам сво-
боди“ та „чутати над націями пра-
вами конституційними“*). Не диво-
ж, що по короткому, та й більш по-
верхневому розвернути року 1848-го
галицьке громадянство любесенько
собі зніс забрехти на ці до сол-
датської дроті, овічкою хіба на
такі запшкарубим сердям малі спра-
ви, як те—якою аебкою свої мертві
тварі друкувати, якого „бориду“ в
першковому житті додержувати і т.

* Відома Головині Раїа Рускої,—див., у
Огопонського.—Історія літератури русинської,
ч. II, I. Львів, 1889, стор. 19—20,

і, дарма що про ці справи зовсім
байдуже було народом, що саме за-
пагутувавши тоді в усіхнях „проприан-
цях“, „індемінанцях“ та „сервітуватах“,
встрівав у сотні процесів за „лісі та
пасовища“. Й систематично Іх прог-
равав через свою темнутий й безро-
дністю юрідичні. Розворушивши був
до сточу атмосферу вільни в Україні
на почуті 60-х років, та й то
позначивши він переважно серед мол-
одіжі. Народобудівний рух на Україні
перевинув державні кордони, знову збудив був житу течію, виника-
вши інтерес до народного життя
і потреб. Та, на жаль, і цим разом
не мав він силля перевертити до коріння
галицьке громадянство і, співавши
з його значічною вдачею, на пісному
галицькому грунті виродився незава-
димо у показання національним без ви-
разної програми, був ясно окреслені
практическими заходів, за та в чимало
одного мерзучкою холостякії та фра-
зертою. Украйинський демократиза-
ція виявилася в творах Шевченка та
пішах писемництві, розшорюючись
тут на паніві фразах про історичні
традиції, про „славне минуле“, „гель-
манівців“, „національні святоці“, і
під цим словесними мотою не вид-
но стало жити спрважнього, нещі-
мальованого „хлопа“, що гинув серед
злізів, убожества та темноти. До
половини 70-х років противі цей чи
не найтемніша та найтижкіша час в
історії духовного розвитку Галичини.
То був час, коли за практикою до-
помогової громадянства та під аккомпа-
німентом військових покликань у бо-
роботі за азбуку, правопис, обряд,
залишеної до 60 чи 15-мільйонового
народу—зазер зданий тоді на за-
кордонній Україні справжній поет
Федікович; коли реактивна течія мо-
жавофільська вперше вийшла на світ
божий одверто з програмою народ-
ного й національного самовизначення;
коли призначили й насприанці „лобро-
ді“, „батьки“ й „опікун“ народу силь-
кувались загодувати його величезні
покідьками розумовою Ізю, давно вже
до архіву складеними або й просто
запізнувшись передовою інтелігенцією
на заході і наїві в Росії; коли ін-
телігенція в Галичині цівавилася самот-
тю як звено „високою політикою“, роз-
уміючи її до того-ж що дуже само-
роздумом способом—як паску віденського
уряду, тим часом як справжні

потреби народні не звертали на себе
жадої уваги і вівіт простого спо-
чути не викивали. Обидві партії,
народові та московські, що до того
часу встигли вже сформуватися, хоч
теоретично поділені на пітання
—чи до 60 мільйонового (віденського),
чи до 15-мільйонового (українського)
народу належить русини галицьці,
і заважо змагались за мову в
письменності—в справах живого
життя ніби наївцереді бігли до
нехтування народних інтересів, до не-
розуміння потреб часу.

До активної роботи на грунті ши-
рокого розуміння народних інтересів
не піднялися ні народові, ні москов-
ські і однаково виникало недостатість
до живого діл. Появився навіть така
чудна покур серед тих партій, що
винахідала сама „рутенську“ націю,
відокремлену і від великоросія, і від
українців: вона однаковою одхрещувалася
чи то від „моцталів“, чи „україно-
філів“, але по-за пам'яті нового
не вільне в громадське життя в Га-
личині. Кажучи словами самого Фран-
ка, в Галичині не було діяльності, що
бачилось, що зачапне тиу „Рутенія“,
себою Русин, що змішохтіть сва-
ми руки про народність, про Шевченка,
про язык і про Драгомановські ідеї,
амваса руки в усюго, не хоче ана-
тичного по-за чорнокостюмів стов-
пами, що відмежовують Галичину
від Росії*. Цілковитий рошад вда-
рилася в громадське життя разом із
таким змішанням...»

Усі агадані партії були однаково
мертві, бо спирались не на народ—
чи одну тверду підвалину до ве-
чнії користі роботи, а на елементи
їхнії сторонні народові; всі вони
дивились не вперед—у минувшину, а
назад—у минувшину, хоча й не в
один бік. Навіть найбільш живі з
них, партії народові, покінчили на
„україnofілістів“, що виродились
з ублагачею козакофільство, як-
ко фількою та спіні позлою перед
народними святоців* (щоє на
арахозі славетні „основи“ на росій-
ському грунті)—опинилися у спільному
занюхі, звідки не видно було ви-
ходу. Мовляв словами одного з свід-
ків—учасників, „попура дійсності“, од-
якими мов од звого духа втикали

на крвлях Шевченкової посвії, поч-
али листок за листком, квітку за квіт-
кою вривати в того пішого вінка, що
ми спілкає собі була в наших мрій:
утили „Вечеріці“, утили „Мета“, утили
„Ніва“, утили „Руська Читальня“,
утили „Руський Театр“, утили „Руска-
нська...“) Почав по всім холонути енту-
зізмом молоді. Вона вся силає смі-
ливася буда до того одного величного
діла, які маю спровадити рай на ру-
ську землю—і певно, як би те, чого
хочуть, у краю так само, коли не
більше українським, як і польським.
Мало того,—окору урівні отали не-
потребніми вірші „тароцькі скоду“,
які звали в Амстердамі русини, він не
важаючи „покривтувати“ Іх полякам,
давши цим повну волю робити, що
схочуть, у краю так само, коли не
більше українським, як і польським.
«Русини мають жити о стільки,
самільки дозволяє им політика”—це
циничний афоризм одного з австро-
рійських міністрів залишив цілком
у практиці. І саме тоді, як одна
частість галицької інтелігенції плаго-
нично мріяла про візвольника й оборо-
нця з півночі, друга ж патотично
з запалом доводила свою націо-
нальну самостійність, а обидві разом
навіреди пішли відомі віроносці
зізмінами відсутніми, близької
під часу дорогу конституційної бороть-
би за свою праву—саме тоді фактичні
пани самовладні господари в Гали-
чині поляки, сміливі могли вигуку-
вати: „пісня Rusi“, а простий на-
род—полові й непокінчно йшов до цілковитої
байдужності, забезпечені
за алівдів невідомів. І подумати
страшно, чим би окопільсь від
народні народів та конституційної
боротьби, які звались бетанійським
краєм, коли б у 70-х роках, спочатку
ледві чутто, а потім де ділі все
дужче й гололосві—не обізавались
новою струною, що цим разом забре-
ніла в той справжнім потребам наро-
дів мас. Серед нового покоління ді-
вич, що вийшов тоді на арезу бор-
отьби за крапу доле рідного нарі-
ду в європейські виїзди в ру-
нах, Іванові Франкові басцерено на-
лежить найперше місце.

(Далі буде).

Сергій Ефремов.

* Іа. Франко—з останніх лістівок XIX
к., „Л.-Н. Вістник“, 1901, VII, 5.

**) О. Тарецький—Московиній в наро-
довці в 70-х роках. Львів, 1902. Стор. 28.

II.

Хай громада побачить, скільки то поту, і наявність кривого поту, потоки з чола самого письменника, пока він узявши малярські поти чола злітів лодій, скільки текло потою тоді, коли він писав свої поеми!.

М. Драгоманов.

Іван Франко (народився 8—15 серпня року 1856-го¹⁾) в присілку Гора, що належав до села Нагуєвичів, дрогобицького повіту²⁾, підгірської частини Галичини. Батько його Яків (Яць), коваль, за професією, був певне відмінів в роду «україніваників»³⁾, був собі зачайній селянин і крипак⁴⁾, пісарсько-корольовської камери⁵⁾. Бувши людиною заможною, що до того ж знала що потрібного на свій земельний й малі адоровий «мужицький» розум, який не рідко спіктих серед дітей народу — Яць—коваль з Гори—зажив собі великою пошаною не тільки

¹⁾ Ом. Огонійський—Історія літератури руської, ч. III, в. 2, у Львові, 1893, стор. 915. Біографічні етюди про Франка взято з отесження: 1) Автобіографія—«Відівник з листи б. Франка до М. Драгоманова» при абрії «В поті чола», Львів, 1890. 2) Автобіографія—«Nièce o sobie szumptu pri połyskim wiedzieniu i opowiadaniu Frana „Obrazki galicyjskie” Lwów sive anno, 1870». 3) Ів. Франко—Л. Остап Терещенко. Словники з матеріалами. Записки Ваука, товариства І. Шевченка», т. I, 4) Огіновський О.—Історія літератури руської, ч. III, в. 2, Львів, 1893. 5) Кримський А. про Франка Івана—«Кінокомедійний Словник» Брокгауз і Ефрона, т. 71, 6) Деген Е.—Іван Франко, «Нове Слово», 1897, III, 7) Сумський Н. про—Современная малорусская автография, Кіїв, 1897. 8) Славинський М.—переводова до російського перекладу «В поті чола», СПБ, 1901. 9) Василівський Л.—Современная Галичина, СПБ, 1900. Вінницький Джерел, що теж дає звестки про нашого письменника, показуватимуть в відповідних місцях. Однак тут, я дозволяю собі ніби з певною обережністю користуватися із белетристичними теоріями Франка, бо, як він сам каже, всі востанні частини моїх автобіографій⁶⁾ («В поті чола XVI»).

⁶⁾ «В поті чола», IV.⁷⁾ Obrazki galicyjskie II.⁸⁾ Ibid., III. «Пісарсько-корольовська камера»—це ніби російське „Удельное відомство“.

ки в своєму селі, але й по цій окоплиці¹⁾). Сам письменник, він проте здоровим інствіком та неописуваним чуттям простоти людини тіни, очевидно, вагу науки й через те свого сина, славобогатого і до відмінної селянської праці нездатного хлопчику, науки дати в науку. Але добре науки життя, малій Іван набрався ще попереду—в кузні у свого батька. «На дні моїх споминів»,—писав Франко 40 роців тому,—десь там у найглибшій глибині горить огонь. Невеличче огніще неблискучого, але міцного огню освічує перші контури, що виривають із темряви дитячого душі. Це огонь у кузні моого батька²⁾. Там, у кузні, Франко вперше стиснув в півромкі людським життям, там наслухавши оповідання про всіх світових справ, набачивши сцен із простою життя трудащого люду, там почув із уст батька і просту життєвої фалософії—з людьми і

для людей³⁾, ілюстровану всячими притчами та оповіданнями, на які багата була пам'ять старого коваля. В кузні у «славного коваля на всі окопичі села» під час роботи буде завжде весело, тісно, милей, розмови, спомини,—і все та вібрала мов губка жадна душа цікавого хлопчика, і певне,—результату письменства своєї колишнії враженні тепер,—в ту пору відтіх у них не думав, що та кузня і та компанія в вій і той І дружині, різдвіній настір лаштуючи живими та незвичайними в душі маленькою рудолово-хлопчиною, що босий, у одній корочці, сидів у куті колі огнища і якого дівайливий батько від душі до часу просини застутила від скіпучих іскор. На дні моїх споминів і досі горить той маленький, але міцний огнь... Це огонь у кузні моого батька. І мені адиться, що випасаю його я візьм дитину на далеку мандрівку життя. І що він не погас і досі.⁴⁾ Безперечно, що науку прикладом і самим житям лишила на півнів вік незвиводні слайди в душі у колишнього «рудолово-хлопчина»...

На шостому році батько посилав малого Івана до школи в сусідньому селі Йосипіїв Сільниці, де хлопець під додглядом свого дядька по матері шляхтича Кульчицького, вивчавши читати (українською, польською й німецькою мовами), писати, початків арифметики і навіть церковного співу.⁵⁾ Минуло ще два роки і батько дав хлопця до німечкої, так званої нормальної школи⁶⁾ в Василівському монастирі і живою споюваною поезії, котрия усіка жінка душа мускути спочувати та разбудити, як мозола рогиня лонома, та голову сонечко весняному⁷⁾ («Кінокомедійний Словник», 1897, т. II, 50—51). Треба зауважити, що додіжними рисами Гердер нагадує їх «вітшого галицького семінарія-актората». Автогіднія, що якоки Франко позауважив фабулі діяків подільських памфлетів («Синодські конституції»⁸⁾, Претра про Гг. Вайден⁹⁾ то-що). Про цікаву худону про діяків брошюру, Адам Грициан, єх життя і смерть і сандаканія, про їх піднімальну «ділі нас»¹⁰⁾ Перемишль, 1902.

⁵⁾ Ibid., 186.⁶⁾ «В поті чола», V.⁷⁾ Нормальна—чотирирекласова міська народна школа.

Франкові якусь особливізу, мало не по-божну любов до природи разом з пепереканням, що «мати природа» на добре находити людські, а надто дитячі сердя, навіть у тих, хто жив автічайшою серед ненормальних, однієї природи даліших обставин.¹¹⁾ Враження на дитячому віку на лові природи безперечно посилює в душі у хлопчика наслідні майбутній людяні і дала перші вістрі формування тому Франкові, якого відомо опіля в його літературній громадській діяльності.

З малого Мирона,—під цим найменням Франко в цілому ряді оповідань виводить себе самого,—чудна була дитяча в погляді старших. Ім чужа була й незрозуміла та доцільність, з якою хлопець дивився кругом себе, та пікавість і перші проміні самостійної думки, що тауго велику познання клада на цього хлопця поруч інших дітей його віку й назлилими на його чимало всіх дослідів пригод. «Якесь воно не таке, як люді»,¹²⁾ —говорили про Мирона сусіди; «все у них, —каже про таких дітей сам автор,—з маєнчук не так, як у людей: і хід, і обличчя, і слова, і вчнянки».¹³⁾ Первій нагін на бортьбу за власну індивідуальність доводиться ся таким дітям звичайно вiterпретацією на блазьких людей: воїни, певна рід, однією серця бажають добрих дитин і з такого гарного бажання склуються «ватажоки в неї все на такий спосіб, як звичайно у людів»¹⁴⁾, підвісивши під усталеним шапкою боїв, які віддається єдину міркою справжнього, «людського» життя оцініть здебільшого наявні добри, але заради низькооким людям, що не бачать нічого по-звичайному буденію. Скорі. І пощастило а тим, скоро оригінальну натуру дитини змінило її південено-шід звичайну мірку—годі: тоді вже краї зорадком орігінальності, і з малого Мирона

¹¹⁾ Ibid., 34.¹²⁾ В школі дитина хапатися буде науки на діло, випинавши буде нюх, як недужий свіжим поїтром, і січнічиши на тім, що перед'ється прадавнім наукам і забажає перенести їх в життя. І стани малій Мирон гарячим проповідником тих прав, понес іх між темніми і потибліючими, на рідні сільські стріхи... Ну, і незавини чекає його долі! Настаніть він і стіни творами, і всіх норів мука та сміх відчуті, в бінністі, самоги та опущені на землю дітишами, підешу, або з торінок стін винесо зароди смртельної недуги, котрі перед часом зажене його в могилу, або стратити віру в святу, високу правду почне заліпити червякі горілкою—аж до цілковитої нетиски. Більші малій Мирон¹⁵⁾—так кінчиться чудове оповідання, («В поті чола», 34—35).
¹³⁾ «Батько вітається з ним і раже, що він чудово-розумна дитина» і т. д. Ibid., 28.¹⁴⁾ Ibid., 29—30.

вийде кепський господар, або—що гірше—не до разу приголомшева житість та прудкість характеру попре його до злого»¹⁶⁾...) З такою перекліткою стрією Франко на початку свого життя.

На заоща для українського письменства, цим разом дужа й міцна вада талановитого хлопця взяла гору на педагогічними заходами рідні, і як що одним «кепським господарем» стало ма світі менше, то зате тієїсні гурт наших дітей загатився на такому, що бағато-бағатох наявіті дуже гарних господарів вартий. З першої на віку спроба хлопець вийшов із преможем, і це мало зробитись заручкою, що й дали не зламає його вся та лиха година, усі ті пригоди, яких ряво буде на його життєвому шляху як яким автор щедро напророкував своєму македонському героян¹⁷⁾. Мені здається, що переміні в оціїї першій борботі, опіріє батькової добрості» супрятало ще й те, що хлопець близько стояв до природи, яку дуже любив,¹⁸⁾ і вона звідінізгідним впливом затирали, мовляв, і пейтрандаузила гірке враження од первісних стусанів життя. З другого боку—спричинилося тут певне ще й те, що Франкові довелося незаваром розлучатися з своїм родом, що захоптували того гірького, молив, коріння в науки у отців Василіян. Ад-

ж-же заходи до того, щоб зламати зародки організаційності в дитячій на- турі тим її небезпечної, що близче до дитини стоять нівелатори, і на- пані—чужі та далекі люди пішида- можуть зробити реванш у вимід- ти одесі і таким способом мешк ма- штансів на плашливий кінець сво- го нещасливого діла.

Вже і в сельській школі, серед та- ких, як і сам, селянських дітей, не дуже треба прикладною ласкою стріла майбутнього письменника ви- вчити. Довелось певно із-закові усичини вивчити і від старших товарищів, що то його може "Ерзулімом" годували, і від учителя, що вчия такої дво- вінажії науки, як „а баба галагама“, та марну дрібною завадами гене- ральної хлости дітей¹). Аж в мана- стирській школі, у отці Власіяни, недобрих попутчиків фіціальній науки що зблишилося і збігувалося во- ни вид заляканям селюком сміливіше, Волаїкій, неодграти, нечесаний хлоп- чиза на посміховище здавав товари- шам та безводному жерту вчителями,—таким, як колишній окном Валько, або енаментний педагог-садист о. Те- лесницький, які добре тимили, що хлопську дитину можна „бити і зби- жати, як хотим: нікто за хлопським сином не впінеться“²). І окончено на вчительських посадах ве помили- лися: оборонці у „хлопського сина“ справді не знаходилося, зате вар-варське звущання Івана довело до и- них наслідків, бевміро більших. Як-раз по нелодській учнівці вчителя, окончно, що дав тему на автобіографічне оповідання „Schön Scheiben“, хоча й, ушов йому гладко, як і мно- го його нелодські поступки,—тильки в серпні хлопського сина він не пішов гладко, а стався першим насильником обурення, погороді і вічної вражди

¹ Див. оповідання „Грицева школа науки“ Ольовець³,—В поті чолов., 35—55.

² Див. оповідання „Schön Scheiben“⁴,—В поті чолов., 61. Порівн.—в класі, скажа не- настона трівога, дунав крик і плач і лемент, а над усм горував дінний, майже ізотичний ре- гіт отця гумориста⁵. „Малий Мирон і ін. опо- відання“, Львів, 1908, стор. 98.

³ „В поті чолов.“, 61. Згадаймо такий самий випадок із Шевченком: „Этот первый дес- потъ...—иши про свою вчительку в автобіо- графії,—на которого и пінатуши в моєй жизні, пояснили во мін на всю жизнь отвра- щенії и презрінні до всімому насилу одного чоловіка над другим“⁶. Т. Шевченко—„Гвіра“, вид. Іконенка, т. II, СПВ, 1911, стор. 91—92.

⁴ „В поті чолов.“, V.

⁵ Франко Ів.—У стомірні. Із мотів споми- нів. „Л.-Н.-Вістник“, 1902, IX, 225—226.

⁶ Ibid., 237—238.

⁷ Ibid., 238.

⁸ „В поті чолов.“, VIII.

⁹ Ibid., VI.

проти усієго небоління та тиранства⁷,) себі не колись виходував страшного мештинга, що без спуску картатиме такі пропіві звірства, тиранства та звущання людини з людиною.

Та не вважаючи на свою несміливу вдачу, затягнулу до того-ж шкільними порядками, на прізвищі року малій Франко раптом виїхав на першого в науці учня „на превелико цілої класу і свою власне“⁸). З того часу він раз-раз однін, із перших, бо має надзвичайну пам'ять: „лекцію історії, що вчитель ці-годину говорив, я,—агуда Франко згодом,—міг оцініти продибувати товаришам майже слово в слово“⁹.

Саме вже міські життя, також не скоже на сельське, і по-за шкільними умарами та пригодами, не одні важко і пригряє вражанням, що звик був за дитинчю літ своїх до сельської широкої волі та перебування на лоні природи. Однак в найпер-ших вражаннях того нового життя бу- баєвляє свою звірчакові літото страти живої тварини, і як раз саме тоді, коли „в моїй душі... як агуда оміє Франко, —чухає веселій шум ліса, плюється чистої річки, мерехтли- постать селяни у чистевих білых со- роках і дівчат у червоних синіннях з сміядичами на головах“¹⁰. „Мене,— додав автор,—нікто мене не знав і весь чорний рік адоромин щипом. Я весь стрепенувся, по мені проїшло чимось чутті, що той чорний рік, ухопивши мене тепер за серце, не підпустить його вже никому“¹¹)—і гір-ко сплакує хлопець отруту телакта, якої він випадково став сідником. Звичні трохи до міста та простого життя тих людей, серед яких довело- ся жити, Франко почав і у йому бра-

та велику участь. Столяв він на ква- тирі у родеч-столярі, жив у самій столярі, ізде під безпосереднім впливом трудащого життя ремісників; слухав Іхніх розом, пісень та онови-данів в того-ж такі житті, спал у свіжих сиріях на продаж, або й домовинах, абропленів на співати пісень, а потім і роз-мальовувати скрині якими-сь фанта-стичними „ружами“¹². Одно слово, потрох вростав у те нове життя усім своїм корінням і „готов був статися письмовою (авторитетом) в філукі мальовані скрині, якби доля не приви-чала мене до іншого мазокання“¹³). Не оставляючи байдужим глядячим трудащого життя в місті, Франко й під час перебування на селі, на вак-апахах, теж не удавав ісії себе пані-чика, а так само хлопця „часті ху-добу та помасті при збирці сіна і збижка“¹⁴). Так звігою трохи роки і багато читає. Надто пізняків з цього погляду епізод трапився в читанням „Одисея“. Коли Борис уперше пере-читав класичну епопею, увага його спливла на самій фантастичній та мифологічній стороні великого тво-ру; хлопець проковтнув його просто, як казку піказу, по-за фантасти-кою якого більш не дібачає. Але Міховський прислував свого учени-ка перечитати поему ще раз—на та, як він казав, щоб ішмайти другу по-ловину „Одисея“, і враження цим пра-вом було зовсім інше: „живі побуто-в картини насували йому на пам'яті різної живі картини того сельського жит-тя, яким жив його батько, серед яко-го сам він виростав від малечі. Чим далі візгувався в поемі, тим більше блідін в його пам'яті фанта-стичні пригоди та мифологічні диво-гляди, а зате тим яркіше винчупу-лися картини сельського віча, вовової подорожі посевами дорогами серед родючих нив, сельського правника, ділчака, що перує шмати на річи, гостини, саду, сільських ігрин, життя пастуха в посії т. і. т.¹⁵). Одно слово, і в такому, як із засобами, діялко-му житті пілком чужого народу до-

¹⁰ Ibid., 1902, 165, 169, 171.

¹¹ Ibid., 176.

¹² Ibid., 186—187.

але боязного та незграбного. Борис Граб був хлопська дитина.. Се був дікій, валовитий і нехайкий хло-пець, який між усіма учениками своєї класи визначався винчупними по кілька неділі чобтьми, будруком сорочкою, подертим сурдутом, печен-саням волоссям і—першою лъка-пією... Ані стаї, ані крейдя веяти-ані писати, ані говорити, порядно Борис не вмів, але за те в його від-повідях учителя бачив розум і проп-ливи хлопської думки“¹⁶). Пріхиль-ність одного доброго й сердечного вчителя, що під непокашанім виглядом хлопця зумів такі розібрati не аби-яку вдачу його, мала надзвичайно гарні наслади в цілком хлопця пе-рородами. Під вільном та розумним керуванням пілього вчителя (в онови-данні названо його Міхонським) хло-пець вчиться мов, ремесла, пильно і багато читає. Надто пізняків з цього погляду епізод трапився в читанням „Одисея“. Коли Борис уперше пере-читав класичну епопею, увага його спливла на самій фантастичній та мифологічній стороні великого тво-ру; хлопець проковтнув його просто, як казку піказу, по-за фантасти-кою якого більш не дібачає. Але

Міховський прислував свого учени-ка перечитати поему ще раз—на та, як він казав, щоб ішмайти другу по-ловину „Одисея“, і враження цим пра-вом було зовсім інше: „живі побуто-в картини насували йому на пам'яті різної живі картини того сельського жит-тя, яким жив його батько, серед яко-го сам він виростав від малечі. Чим далі візгувався в поемі, тим більше блідін в його пам'яті фанта-стичні пригоди та мифологічні диво-гляди, а зате тим яркіше винчупу-лися картини сельського віча, вовової подорожі посевами дорогами серед родючих нив, сельського правника, ділчака, що перує шмати на річи, гостини, саду, сільських ігрин, життя пастуха в посії т. і. т.¹⁵). Одно слово, і в такому, як із засобами, діялко-му житті пілком чужого народу до-

¹³ Ibid., 1902, 165, 169, 171.

¹⁴ Ibid., 176.

¹⁵ Ibid., 186—187.

¹⁶ Ibid., 186—187.

алітлив та пізняків розум хлопця адонав розшукати загально-людські й через те йому самому рідні риси, на які радісно овальало його серце й потягло його увагу та симпатії на-зад—до того села й до тих людей, якими його так недавно розлучено. Треба думати, що вже він шкільний лавіць, під впливом такого читання, вперше зародилося в душі у майбутнього письменника—може невідразне йому самому ще несвідоме—бажан-ня присвятити свою працю отому світі забутому селу та його темним, занедбанім людям. Це бажання, що згодом перетворилось в горни съ-домості й вирвалося в непохитну поет-ну, велико прислужилось майбутньому письменникові. Воно молоду силу оборонило перед шкодливим міровим порожнім утих, на які таке за-євував несвідоме ювантство які не звівши молоду силу занапалсті, збивши й в прогой дороги розумового й морального вироблення на магізін-дробах приладів світових. „По-за тою дрібною щоденовою роботою,—каже напів автор про свого проготиша, Граба,—виднілись такі широкі, сітні й безмежні горизонти нові, ще країни і примішані роботи, що забутий хоч на годину, затогомштися чи то картиами, чи труком Борис уважав бы для себе простою стратою, а не привімістю“¹⁷). То настіл же вели-чевої ваги момент у житті майбутнього дівча, коли починає грати молода сила, коли природженна відча-ха хист починає формуватися, скла-даючись у свідому себе силу, яка вже

заспівала у пісні сінокосу, сітні вже винчупували картини сельського віча, вовової подорожі посевами дорогами серед родючих нив, сельського правника, ділчака, що перує шмати на річи, гостини, саду, сільських ігрин, життя пастуха в посії т. і. т.¹⁸). Одно слово, і в такому, як із засобами, діялко-му житті пілком чужого народу до-

алітлив та пізняків розум хлопця адонав розшукати загально-людські й через те йому самому рідні риси, на які радісно овальало його серце й потягло його увагу та симпатії на-зад—до того села й до тих людей, якими його так недавно розлучено. Треба думати, що вже він шкільний лавіць, під впливом такого читання, вперше зародилося в душі у майбутнього письменника—може невідразне йому самому ще несвідоме—бажан-ня присвятити свою працю отому світі забутому селу та його темним, занедбанім людям. Це бажання, що згодом перетворилось в горни съ-домості й вирвалося в непохитну поет-ну, велико прислужилось майбутньому письменникові. Воно молоду силу оборонило перед шкодливим міровим порожнім утих, на які таке за-євував несвідоме ювантство які не звівши молоду силу занапалсті, збивши й в прогой дороги розумового й морального вироблення на магізін-дробах приладів світових. „По-за тою дрібною щоденовою роботою,—каже напів автор про свого проготиша, Граба,—виднілись такі широкі, сітні й безмежні горизонти нові, ще країни і примішані роботи, що забутий хоч на годину, затогомштися чи то картиами, чи труком Борис уважав бы для себе простою стратою, а не привімістю“¹⁷). То настіл же вели-чевої ваги момент у житті майбутнього дівча, коли починає грати молода сила, коли природженна відча-ха хист починає формуватися, скла-даючись у свідому себе силу, яка вже

Сергій Ефремов.

(Далі буде).

Іван Франко.

III.

На попередніх сторінках я пробував освітлити її вициски той духовний перелом, що відбувся в наших письменником за перший же поріг його літературної діяльності, спираючись переважно на внутрішні причини підстав до такого перелому. Та історія його була вдалою не повна, якби не зналище про людину, що

мало величавий військ на Франція від північного боку, та вони відступили з додатковими силими, що заспокоїло війська, які вже були на межі. Але вони не зупинилися, а продовжили напад на Францію, і вони здобули перемогу в битві при Марні, яку вони виграли з великим розмежуванням. І вони здобули перемогу в битві при Марні, яку вони виграли з великим розмежуванням.

кого розуму я з європейської освіти, першорядний критик і публіцист, велика наукова сила, автор непримірно різких усіх піших та жорожих фраз, наукою надзвичайно енергича, що скрізь шукала дія на насамперед. Драгоманов прешов в Українському письменництві заходився вчителем національної питання в таємних куточках холостяць, щоб поставити його на тверду основу гуманітарної науки. Діяльність його для України та її вчителів для всієї Росії ще на довгі часи невибрала, викликала велике розгортаєння і в Галичині, — тут ще більше, бо ідея його туди діяківши мали доступ, ніж на обставини плензурними та виневідмінно кородували Україну. Историки лишили Драгоманова до редакцій «Друга», в яких він без жалю руянував запеканку роботи та вузькооглядство галицької інтелігенції, отже, «рутенство», що само підігрівало толі, характери рискою плю-.

програма та «Арт-Українська» — про громадського напряму, в яких переважає національно-патріотична атмосфера високостепенної писаної фрази на

поле практиків роботи на користь народу, — ці листи надавчані вразлими студентською молодь, що агульно відмінна була коли „Друга“ щоб іншо показати молоді, які стоять безодзяді з мові, і в змозі між справжнім ро-
більським письменством і тим „ру-
сизмом“, що фабрикували тоді галиць-
кі літератори. — Драгоманов рознові-
діляє твори російських країнських
письменників, їхні листи до редакції
„Друга“ пише мовою російською й
паралелі рідять передрукувати в „Дру-
гі“ де-що в російського письменства
відомо: оповідання Г. Устенського
„Немалечим“ щід заголовком „Ог-
лавлення ділою“). Цей дотеземний
педагогічний метод в руках у Драго-
манова дає наслідки просто несподі-
вані. Поперев редакції „Друга“ про-
бувалася була, пірвада, замагнати й по-
лемизувати з Драгомановим, додавши
до кожного його листа свою уяву
«отповіда», та де ділі поземична
ботка бренати все слабче, боязливіше,
потроху стиха заземі і кінець-кін-
цем „Друга“ цілком перородився.

З журналу, призначеним на роз-
лагу „руським красавицам“ (!), які
позначено якого програми на р. 1874-ї, виді дорости до ступіні по-
зажного органа в виразовій демократич-
ній окрасі. Замість пудиних рех-
омінських або, вранце, дитячих пер-
робок а навідомих чужих авторів,
замість позивітів власного виробу
коче в „аристократичному“ (!) побу-
вальнісмі „хрін“, написаних по всім
правилам сколастичної поездеяності,
то до того ще їх вкладених мер-
вою, нігде в світі не чувають мово-
ю—з'явлються на сторінках „Дру-
га“ живі оповідання, начерки (між
написами „Борислав“ Франка) та пісні
загат на сучасні громадські теми.
Ось так та громадка, що гуртувалася
навколо „Друга“, винішла з тужженої
світорізки і напризна на певну
тишту царсько-демократичної напо-
ліціальної роботи.

Особисто Франкові дуже багато
помогли виплив Драгоманову, — індомі-
ніє перед тим, що власний духовий кри-
зис молодого письменника одувається
з швидкою як на добре віяної. Ви, — пише Франко до Драгоманова,
— були першій і маєте еді-
чий чоловік, що додав мені духа і
хата“ (!). Та я лістом, як видко з
післябульованого листування, Драгоманов
не перевортає ділиться в своїми
чиниками тим скарбом духового

надавання, що поісоді сам... — показує вами, що виявляє до роботи, на що звернути увагу, напутивши, картав чюром гостро... по батьківському... Від... писце Франко в передмові до листів... і вівся безкорисно на жалувані праці, писала і утімпені і наяві докори, щоб наводити нас, лінівих, малоосвічених, вирощованих у межах традицій нашого слухом кута, на ідеї, якіні плихи європейської публіцистики. Можна сказати, від за вулички наса на той шлях, і коли з генерації, що більш як мешкі становила його виливом, вийшла якість креативності для загального і нашого розуміння діяльності, то це в найбільшій мірі заслуга пок. Драгоманова¹⁾. Під віливом його Франко починає замітатись з новітнім письменством та громадськими напрямлями, що чуттянням та самоосвітою закликає прогалини в своїх знаннях та придаєте, чого не давала офіційна університетська наука — у Львові тоді в великих складом до хоралочастного відчуження од живих письменників пекучою сущностю. Разом з тим, в творах молодого письменника («Лесовиця-челяль» у альманахі «Дзвінчанка»²⁾ р. 1876, «Ворсанас» у «Друї»³⁾ 1877 р.) проступає вже перша розмах віншого таланту художника, що однаково сильно, як і право і правою відів'язну і від поетичної кути душі людської, підсилюється події околишнього життя, хоча підходить під окошком літератора життя, що крила цього таланту в авансовані землях⁴⁾.

Події австрійської діяності зараз же довершилися чи неїдейні ограждені молодого письменника і наяві добре хрестини йому справили. Відома університетська «Вакансія» Франка в «Поміж» вірно-конституційних громад, вона на виїзді підійшла йому протестантським поглядам, якіх він саме тоді набираював, і цим

безповоротно визнаною тоді шляхом, якого не взверне до віку народження письменників. Несподівано, — як передувало це письмо, — на голову⁴, на юного падав раптом удар—голосний полемичний процес, що вилограв величезну року в громадянському житті Галичини та іншої разом з ним, отримавши в і тажку присутній⁵ в написах міністрові та товарищами його, до решти сенінців Імперії в очей поділу на «попури діаспори», на яких саржині відзначають відмінність від письмеників О. Терещенка⁶. В місці лінії в 1877 в'язниця редакції «Друга», а саме редактори Франка, арештовано⁷ за причину що обвинувачували виставлено—зносина в емigrантам, найбільш чі в Драгомановим, та належність до таємного соціалістичного товариства⁸ хоча воно, сте товариство таємне, існувало лише в узбоякій фіктивності⁹ від низкоюю адміністрації галицької та обкураторської, до того-ж заляканого, громадянства. То був час, коли підлітки польські в Галичині самі починали свою безконтрольну господарювання в краї і, щоб свою владу поширяти за слугувати на лінії центрального уряду, на всі способи брали лася, щоб скомпромітувати перед війни русаїв. Як зазначаю, пайдером по зброяю Іхньою Й тут було—розмежувати наїздинців співаків та отримані змови проти цілості держави, лякти, комо труба, мародори, соціалізм, підліткам та гайдамачинам, да інші породи—зашата аршонгівці, на віті не дождахся, аж поки буде засудити. Російсько-турецька війна, що відбувалася між нами, за допомогою волонтерів в Росії, недалеко австрійського кордону і в Боснії та Герцеговині чіпала наявіт інтересом Австрої, давала піб фактичні підстави до тих апітіїв вигод, а усамані левіній¹⁰ здіїв¹¹ доволявали ті вигадки відмінної барвами, «окрінательною»¹² фантазії. В кожному чужинцівці надто як він був в Росії, батьківщині страшного «підлітку», вбачали тоді небезпечного політичного агіта-

перед інші такі люді, що власною поспішливістю навіть на докладну поділі в свому, загідненою наруччі, вказівками, аби тільки від себе підозріння одести та разом не прогинути добре окані та наподійтися супротивникові». В результаті такого спротив одних та поголовного приголомшення інших і повстань одніїв з безглуздих процесів, коли за голову багуєсього обвинувачення виставляться не ті або інші конкретні чиники, а просто думки й переконання, коли до одного «говірства» згадується людє, що завіт у віці одного не бачили й не чули, коли обвинувачувані не тямлять, що саме пасаджир Із на лаву підсудих, а прокурора й судді хоча теж цого не знають, проте всіма способами намагаються підсвісти всікі «зубтичні» жаргончики, щоб довести зловживання, якого не було. Нас, перед якими нещільно що пропливли неслучаними, попільними справами, певна різ, давші професію Франка з товаришами не зливець, але самим підсудимим, певне, не раз моторожно було: адже здійснилося це не в Європі, в конституційній, як-ніяк, державі, що гарантувала їм свою громадянськими елементарніми правами незамінні особи... Проте це зараздлега можна будо вгадати кіпець проповіді вільнога і руки на

ці філологічній, проте політичними (!) спра-
вами і досіль не займався та й займатись не
змушаю". Лідія: М. Драгоманов. Переписка.
Зібрана і зліана М. Павлик. Т. I. Львів, 1901,
ст. р. 151—152.

1) Rundschau IX, 1

¹⁾ „В поті чоловік”, IX—X.
²⁾ Франко—З останніх десятиліть XIX в.
І.-Н. Вісник”, 1901, VII, 16.
зменшити” („Па-
стор. 156—157).
автора словами:

³⁾ „Руська Бесіда” — так звуться українські публікації в Галичині.

в році 1872; в містечку такого отого
павловати доми "мі-
гриє виғни". Одні
з них кругом виним
погорда і проклама-
ти буде наступного ме-
сяця¹).

Цею іронічною
з ознаками жестокості
і крикливості автора ве-
де, як серед вулич п-
званих на його
ментомущі власті,
через край громад-
ких на пансту
обравляли стосунки
з франка. Напі-
томи, він себе
відносив у позирі, як
загарбник на реальні
ї з добром, у руках
правда, трошки в-
ік "вічній", а на
надзвичайну плакаль-
ниць, в якою с-
в'язані в мінумах
безвідворотно на-
було жалувати
всю виявлено собі
вартю їз людьми
такі, та ганебно в-
зволяще за першої
годи?—Певна річ, в
бу було думати про
на все життя шлях-
тів роздорожжям ст-
дів двох боків: "або,
попелом та розве-
дьї", що на тобі
став спраченим ча-
туби бул "чесним" і
на "распутіє" і стогні.

човека». Цікаво що цією гілкою діяльності й тут же народився процес, що виникає від того, що ви повірюєте, що я ставши чоловіком, погано змінився в товарах. Франція, Італія і жіночі (Моя спірітна з Олескою, *В творчих шпитах*)

— Простите, — сказала она, — неизвестно ли вам, что я — извините за выражение — измучена. Всю ночь я не спала, и я не могу заснуть, пока не скажете мне, что вы можете для меня сделать.

„Дзвін“, 1878 р., стр. 275—276.

Ibid., 286.

о чах доглянув
которий може за-
ти він зі «сторон»
з словом, і оказал-
ся на суді—значить,
як «порядлив» лю-
дь зовсім справед-
ливою правдивою
тирадою краще
прізвисько мав той
їхній осуд, що для
сподівання—справді
нагада на голову—
їй од користюючої
її за залажкою
плющистої. А про-
звища власти та
земляків не азам-
баки, ввеходжую-
чи почув вільшним, як
шпаряло, то таки

— Так, що відповідає, що він
засновником школи
було звісною ідеєю —
так називаним,
блуским, при-
кладом, на бу-
відомство того, що
поміртою підкою
їх. Ця ж варто
засмати, коли
загадують

Що втізял на з давнім життєм...
З давніх брудів і думка розкута—
Ожимо, брати, окликом!»

Дуже мешк працю і велика школа, що в прачці кожному зорувізумівши можу тут тільки уроцьк подати з цього надавчичної цікавого документу,—характерного не для самого автора, а для всього напряму, що зароджується тоді на Галицькому обрії. В тому публіто висловленому, мовляв, «исповіданії вібра» скристалізовано все суть переконання та думок, що в них ополяють коноекспенітно розгорнулася діяльність виничного польського та його товарицтва. Задобою до чеснот, не корислився роботи й боротьби за волю і долю всіх людей з онемлями, що Ім на заваді стоять—ось як загальними словами можна вразлювати по в Галицькій території, хоч і в вирівнаній формі висловлену, проте відмінним, по-галицьким.

важко: як вгадувати таємні ціну
спіктих яго на-
мінчого, оприче об-
идта заважаю, до
в серді своїм, а
іdomоєтъ того, що
шанувавправду, то

³⁾ Ibid., 295

³⁾ Автор тут розумів оте щире спочуття однотипних, трудячих людей, про яке йде мова в повідомленні „Моя стріча з Олексою“.

Digitized by srujanika@gmail.com

**Сибирский Друг*, 1878, стор. 1.

Іван Франко

З автобіографії Франка знаємо, що по-перших увесь його матеріал для читання складався в книжках, що потрапили до його рук випадком, по смерті свого власника, відомого в галицькому письменнику „автора граматики і кепських перекладів з Гете¹, Осіпа Левицького²) що був за священика в Нагуяновичах. Книжки ці— „Військ русинам на обложині“, біблійна історія та арбіка „п'ять богоговійські“³)—леді чи могли будити у хлопця зацікавлення до книжки взагалі. Принаймні в менших класах гімназії буваши, читав Франко не багато, а те, що—знов же таки випадком—попадало йому до рук („Переяславська іч“ Костомарова, „Русалка Дібровська“ то-що), не лишило сліду по собі, бо занадто чуже було із змістом, і мовою⁴). Та разом, того ж таї часу, на превеликі щастя, трапилася хлопцеві книжка, якій в історії українського національного відродження належить колосальна педагогічна роль, як першого чинника, що багатьом дітям розкрив очі написання: „хто м? чи сини? якіх батьків?“ Тією великою „капкою откровення“ був Шевченкові „Кобзарь“, що його дістав Франко від учителя Верхратського,—і незабаром хлопець зізнав його вже мало не ввеся на пам'ять⁵). Тоді вже з захватом уявся Франко до читання, перечитав усе, що знайшов цікавого в гімназіальній бібліотеці, користувавсь книгами одे Верратського, а з п'ятого класу по-

¹) Особаній. Уривок цей є закінченою другою частиною праці д. С. Ефремова про Івана Франка, що через технічну умову не уміється в одній частині (ч. 164 „Рада“).

²) Про О. Левицького див.: М. Тершаковець —Галицько-руське літературне відродження. У Львові, 1908, стор. 79—112.

³) „В поті чола“, IV.

⁴) Ibid., VII.

чавши, і сам заходився складати бібліотеку, то купуючи книжки власним коштом, то вимірюючи у товаришів. За три роки, до кінця гімназіального курсу, склались у його цілі багатство книжин— 500 томів; бібліотека ця зробила навіть центром невеличкої громадки гімназії, охочих до читання.¹) В тому „воронячому“ гнізді, що звалося тоді мою бібліотекою²), якоже Франко, серед усного мотомуху, по-роцівницях старих часописів, то-що,— знайшли місце і комплетні вилані творів Шекспіра, Шиллера, Клонштоха, де-що в Ауребаха, Диккенса, Гейне, Гете, Гюго та ін.³).

Знайомість з такими прихильниками книжок, як старий Лімбах, що дужче розвивала енциклопедію Франка та цікавість його до книжок і письменників⁴): Повій Франка, а також написана вже у Львові повість „Петрів і Добошуки“ друкувались у журналах „Другъ“ до р. 1877, а р. 1876 повій вже вийшли в світ і окрім маленької книжечкою під заголовком— „Письма Івана Франка, I. Близько і росказы“.

З цієї книжки поезій Франка, що друкувалися в „Другъ“, власне нема на чому спинатися: здебільшого це твори—ні до чого неадати і формою своєю, і змістом. Неменша хода та недосвітність бувають азинчайно у всіх молодих авторів на початку їхньої літературності, але Франкові в його перших спробах навіть не це найближчим пошкодило, а тенденція наблизити мову до російської, писати „вищим стилем“, бо з того виходила тільки макароначка базграниця, якась недоладна мішанина мови української з російською, польською та церковнословянською.⁵) Не надолужував отіх

Багато обставин вкладало до рук Франкові перо. Був тут і вплив учителя-письменника Верхратського Й. Турчинського, і деякі літературні традиції Дрогобицької гімназії, і нарешті власні порівняння молодої думки вирватися на волю,—той потяг до письменництва, що надав охоту моло-

¹) Франко—Малій Мирон і ін. оповідання. Львів, 1903, стор. 136.

²) Ibid. 139.

³) „В поті чола“, VII.

⁴) Дів. спомини „Грічче зерно“ в збірці Малій Мирон.

⁵) „В поті чола“, VIII.

⁶) „В поті чола“, IV.

денькому авторові ще в нижчих класах гімназії взялись до збирання етнографічного матеріалу в рідному селі та в Дрогобичі). Як не як, а року 1874-го в ч. 3-му львівського студентського журналу „Другъ“ з'явилось перше друковане слово Франка— поезія „Народні пісні“, підписане псевдонімом „Джеджалик“. Коми ж на другий рік (1875) молодий автор дістав офіційно посвідчення своєї довірності і разом з тим право вступити до університету, то до Львова ви прибув, маючи в собі кілька чималих зшитків, що містили твори молодечого натхнення, самостійні й переклади (в біблії, в античних та західно-європейських письменників)¹). Повій Франка, а також написана вже у Львові повість „Петрів і Добошуки“ друкувались у журналах „Другъ“ до р. 1877, а р. 1876 повій вже вийшли в світ і окрім маленької книжечкою під заголовком— „Письма Івана Франка, I. Близько і росказы“.

З цієї книжки поезій Франка, що друкувалися в „Другъ“, власне нема на чому спинатися: здебільшого це твори—ні до чого неадати і формою своєю, і змістом. Неменша хода та недосвітність бувають азинчайно у всіх молодих авторів на початку їхньої літературності, але Франкові в його перших спробах навіть не це найближчим пошкодило, а тенденція наблизити мову до російської, писати „вищим стилем“, бо з того виходила тільки макароначка базграниця, якась недоладна мішанина мови української з російською, польською та церковнословянською.⁵) Не надолужував отіх

Серед стежу чистою журніть,— Въ маломъ ей оѣй мѣсяцъ лицо блізкъ И солнца лучъ въ ей серебряныхъ (sic) фляжъ

гільда

(„Другъ“ 1874, стор. 51.)

„Що в моїх давніх віршах мова не все чиста,— признається автор у передмові до одного з пізніших збірників своїх творів,— це тим лехше зрозуміти, що я особисто переходив деякі такі ступині розвитку (а хо в Галичині не переходив їх в тім числі), де панували намагання притулмати почуття живої чистої народної мови, котре змалку ще було у мене сильно розвите. [На мій в міністорі] повторюється тє, що в великих розмірів бачимо на всій галицько-руській літературі: школа, граматики і спорядженик приблизи і зажалумти чистоту народної мови“ („В вершині і низин“. У Львові, 1893, стор. 4—5).

1)

¹) „В поті чола“, IX.

²) „Другъ“, 1875, стор. 42.

ляв—ця наївно-романтична й до нудоти сожденська повість стоїть нижче од усікої критики.

Сатурації вий ненатуральні, саломіїві накручені на кістяк фабули; техніка поплутана, шаблонова, на аразок немудрих давніх повістей; серіз автор перериває оловівдання, переходить усе до нових подій, щоб вернутись потім до старих, роблячи це, очевидчика, на ті лиці, щоб доснити більшого ефекту; над усюзу міру в повісті прозорих вспівдівок, віщих снів, усіх чудес та віщуванів, а то й просто неподобних учинків та думок, в яких проте дуже любується автор, заплукуючи ними до решти свою оловівдання; коли ж доводиться його росплютувати, то робиться це тем нехитрим способом, що зв'язеться deus ex machina. До цього ж накопичено ще безліч усіхніх страхів, хоч не дуже то і вважає на них читач, бо добре тям ти, що це так тільки, про людське око, а кінець—кінець усе одно кривиду мусить таки натрапити на відповідну кару, аби дата перевогу маслово-солідний правді. Та таки й справді—всі страхи, як що поминають дуже нечеснівні винятки, викодять на добре й благочестиві герої щасливо обминають усі пастки, в такихими пекельними хітровищами на них наставими. Характеристика й обрисова ділових людей у повісті дуже примітивні й поверхові, обмежені на самих зверших своїх творів,—добротливий герой юнів повинен і подобу мати благородну, а вже коли лиходій, то неодмінно і в образі такий бридкий, як якого чорна душа. Говорить і чи-вать ці добрі й лихі герої так, як їм зв'язеться автор, а він найчастіше користується в них на те, щоб устами перших проказувати всякі наївно-добротливі сентенції, а на чорному фоні других виразніше їх однінити. Мова в повісті дужча, серед якої хоче

громади людської нечуваної; тон не- природно піднятий і вигадані найвищі моралізаторські заміри автора занадто прозорі, хоча він іноді і силькується, надавши собі таємничого вигляду, завдяки читачам якусь загадку. Де-не-де тільки, неначе оази серед безводної пустині порожніх теревнів, фразистої тріскоті й блідих, вигаданих ситуацій, напратив на одну-другу реальну еоценку, образ або до паду скоплену подробицю¹), але і вони тонуть у безодні нестрайманої балаканини.

Годиться проте загадка, що в таких місцях і мова буває трохи ціби краща, чистіша,—хоча вигадані що до мови, то тут чималу ріжчину зната між почтаком та кінцем повісті; на останніх сторінках усі мова вже далеко чистіша і до народної близьча. Видно, що й перша повість Франка винизила на собі і мову в дверках одівала та ідейну еволюцію, що саме тоді одбувалася з редакторами та керманчами журналу,—та про це я ще маю докладніше згодом говорити.

Не ради якої-небудь вартості літератури², бо її шукати тут нема чого, тає само її не для дещоїв лаврів, щоб здобути її гострим осудом невдатного датичного твору—сникнів'я на цьому мертвоздражданому створінні молодого письменника, в якому поки що її не вградати майбутнього значчого художника. Нашу увагу притягає до себе одна повість як раз хібами своїми, що показують, на яку небезпекну стежку супинив був Франко, а з другого боку й такими—дуже, правда, невиразними—натяками на улюблені думки письменника, які знайдемо в його країнців творах в пізніших часів, але зародку

¹) З вершин і низин*, 3.

²) „Другий“ був собі „вільним королівським містом,—вільним, не візялоючи на свою нормальну школу та гімназію, від усього, що пахло цивілізацією та інтенізившими духовним життям“. Малій Мирон*, стор. 131—132.

³) „В поті чола“, VIII.

яких треба шукати таки тут, у першій повісті Франка. Щоб по правді оцінювати цей, як і наші ранні твори його, не треба забувати, мовляв його ж таки словами, що він „узвішов на літературне поле молодим і невиобрібленим, а й описла, замість щирої поради і науки аж вадто часто стрічав болячі ударі, циничні насміхи, а начайчастіше тупий іздиферентізм і груба незнання“¹). Треба мати на очі ще й те, що той „молодий і невиобріблений“ автор до того часу перебував далеко від центрів розумового життя та ідейного руху, в глушниці, в малому провінційальному містечку²), де, певна річ, не міг на- трапити на широко розвинені громадянські інтереси й здобути потребне з цього погляду виховання. А оцінівшись нарешті в центрі,—та й що то ще за центр був!—він спершу не здолав був овідомою орієнтуватися серед усіх, часто суперечних, течій напрарів громадсько-розумових, що переплутувались, вороже стиналися й перетягали „молодих і незвичливих“ людей то в той, то в другий бік.

Прийшовши до Львова, до Академічного кружка,—принизяється Франко згодом,—оцінівшись раптом серед спорів язикових і національних, котрі для мене були досі майже зовсім чужі і не арозумілі, то й, очевидно, не міг у них знайти ладу і хитався довго то на сей, то на той бік³),—до якої міри хитався, видно з того, що навіть оцінівшись був на якийсь час у Москвофільському „Обществі імені Качковського“⁴. Ото-ж, не ма-

ючи аж ніжісельської художньої варти, перша велика новітність Франка—величезний має інтерес для біографії нашого письменника, бо надзвичайно яскраво одбиває вона згадані хитання й кідає ясне світло на ті етапи духовного розвитку та власнів, що ними довелось молодому авторові блукати попереду, ніж привіс він до справжнього *своє* берега. В світлі цієї повісті, і тільки—но і самой, може зрозуміти один із найкікавіших моментів у житті цього автора, момент кризису і, передовсім, що позначився на всій його дальшій діяльності. Ведно для письменника, що позичав саме на власні ноги спина- тися, настала та критична, що часто буває й дуже небезпечною, хвилина, коли раз на завжди треба було визначити чи їти йому тією в Галичині тоді утворованою гладенькою дорогою, на яку ступив був своїми творами, в „Другі“ рр. 1874—1875 друкованими, тобою плюдити далекі від життя, і духом і мовою мертві, нікому непотрібні й нічого не варти повісті та повісті; а чи, порвавши одразу з традиціями минулого, ступити без повороту на шлях справжньої праці на користь народу, пробитися після довго в Галичині напряму, що тільки—но тоді почав тут прокладатися. Оці хитання навірхівши простируються у „Петрівих й Добошуках“, на прийманих повісті „З вершин і низин“⁵, на „Під часів“⁶, на „Світі“⁷, на „Літніх під часів“⁸, на „Світі“⁹, на „Світі“¹⁰, на „Світі“¹¹, на „Світі“¹², на „Світі“¹³, на „Світі“¹⁴, на „Світі“¹⁵, на „Світі“¹⁶, на „Світі“¹⁷, на „Світі“¹⁸, на „Світі“¹⁹, на „Світі“²⁰, на „Світі“²¹, на „Світі“²², на „Світі“²³, на „Світі“²⁴, на „Світі“²⁵, на „Світі“²⁶, на „Світі“²⁷, на „Світі“²⁸, на „Світі“²⁹, на „Світі“³⁰, на „Світі“³¹, на „Світі“³², на „Світі“³³, на „Світі“³⁴, на „Світі“³⁵, на „Світі“³⁶, на „Світі“³⁷, на „Світі“³⁸, на „Світі“³⁹, на „Світі“⁴⁰, на „Світі“⁴¹, на „Світі“⁴², на „Світі“⁴³, на „Світі“⁴⁴, на „Світі“⁴⁵, на „Світі“⁴⁶, на „Світі“⁴⁷, на „Світі“⁴⁸, на „Світі“⁴⁹, на „Світі“⁵⁰, на „Світі“⁵¹, на „Світі“⁵², на „Світі“⁵³, на „Світі“⁵⁴, на „Світі“⁵⁵, на „Світі“⁵⁶, на „Світі“⁵⁷, на „Світі“⁵⁸, на „Світі“⁵⁹, на „Світі“⁶⁰, на „Світі“⁶¹, на „Світі“⁶², на „Світі“⁶³, на „Світі“⁶⁴, на „Світі“⁶⁵, на „Світі“⁶⁶, на „Світі“⁶⁷, на „Світі“⁶⁸, на „Світі“⁶⁹, на „Світі“⁷⁰, на „Світі“⁷¹, на „Світі“⁷², на „Світі“⁷³, на „Світі“⁷⁴, на „Світі“⁷⁵, на „Світі“⁷⁶, на „Світі“⁷⁷, на „Світі“⁷⁸, на „Світі“⁷⁹, на „Світі“⁸⁰, на „Світі“⁸¹, на „Світі“⁸², на „Світі“⁸³, на „Світі“⁸⁴, на „Світі“⁸⁵, на „Світі“⁸⁶, на „Світі“⁸⁷, на „Світі“⁸⁸, на „Світі“⁸⁹, на „Світі“⁹⁰, на „Світі“⁹¹, на „Світі“⁹², на „Світі“⁹³, на „Світі“⁹⁴, на „Світі“⁹⁵, на „Світі“⁹⁶, на „Світі“⁹⁷, на „Світі“⁹⁸, на „Світі“⁹⁹, на „Світі“¹⁰⁰, на „Світі“¹⁰¹, на „Світі“¹⁰², на „Світі“¹⁰³, на „Світі“¹⁰⁴, на „Світі“¹⁰⁵, на „Світі“¹⁰⁶, на „Світі“¹⁰⁷, на „Світі“¹⁰⁸, на „Світі“¹⁰⁹, на „Світі“¹¹⁰, на „Світі“¹¹¹, на „Світі“¹¹², на „Світі“¹¹³, на „Світі“¹¹⁴, на „Світі“¹¹⁵, на „Світі“¹¹⁶, на „Світі“¹¹⁷, на „Світі“¹¹⁸, на „Світі“¹¹⁹, на „Світі“¹²⁰, на „Світі“¹²¹, на „Світі“¹²², на „Світі“¹²³, на „Світі“¹²⁴, на „Світі“¹²⁵, на „Світі“¹²⁶, на „Світі“¹²⁷, на „Світі“¹²⁸, на „Світі“¹²⁹, на „Світі“¹³⁰, на „Світі“¹³¹, на „Світі“¹³², на „Світі“¹³³, на „Світі“¹³⁴, на „Світі“¹³⁵, на „Світі“¹³⁶, на „Світі“¹³⁷, на „Світі“¹³⁸, на „Світі“¹³⁹, на „Світі“¹⁴⁰, на „Світі“¹⁴¹, на „Світі“¹⁴², на „Світі“¹⁴³, на „Світі“¹⁴⁴, на „Світі“¹⁴⁵, на „Світі“¹⁴⁶, на „Світі“¹⁴⁷, на „Світі“¹⁴⁸, на „Світі“¹⁴⁹, на „Світі“¹⁵⁰, на „Світі“¹⁵¹, на „Світі“¹⁵², на „Світі“¹⁵³, на „Світі“¹⁵⁴, на „Світі“¹⁵⁵, на „Світі“¹⁵⁶, на „Світі“¹⁵⁷, на „Світі“¹⁵⁸, на „Світі“¹⁵⁹, на „Світі“¹⁶⁰, на „Світі“¹⁶¹, на „Світі“¹⁶², на „Світі“¹⁶³, на „Світі“¹⁶⁴, на „Світі“¹⁶⁵, на „Світі“¹⁶⁶, на „Світі“¹⁶⁷, на „Світі“¹⁶⁸, на „Світі“¹⁶⁹, на „Світі“¹⁷⁰, на „Світі“¹⁷¹, на „Світі“¹⁷², на „Світі“¹⁷³, на „Світі“¹⁷⁴, на „Світі“¹⁷⁵, на „Світі“¹⁷⁶, на „Світі“¹⁷⁷, на „Світі“¹⁷⁸, на „Світі“¹⁷⁹, на „Світі“¹⁸⁰, на „Світі“¹⁸¹, на „Світі“¹⁸², на „Світі“¹⁸³, на „Світі“¹⁸⁴, на „Світі“¹⁸⁵, на „Світі“¹⁸⁶, на „Світі“¹⁸⁷, на „Світі“¹⁸⁸, на „Світі“¹⁸⁹, на „Світі“¹⁹⁰, на „Світі“¹⁹¹, на „Світі“¹⁹², на „Світі“¹⁹³, на „Світі“¹⁹⁴, на „Світі“¹⁹⁵, на „Світі“¹⁹⁶, на „Світі“¹⁹⁷, на „Світі“¹⁹⁸, на „Світі“¹⁹⁹, на „Світі“²⁰⁰, на „Світі“²⁰¹, на „Світі“²⁰², на „Світі“²⁰³, на „Світі“²⁰⁴, на „Світі“²⁰⁵, на „Світі“²⁰⁶, на „Світі“²⁰⁷, на „Світі“²⁰⁸, на „Світі“²⁰⁹, на „Світі“²¹⁰, на „Світі“²¹¹, на „Світі“²¹², на „Світі“²¹³, на „Світі“²¹⁴, на „Світі“²¹⁵, на „Світі“²¹⁶, на „Світі“²¹⁷, на „Світі“²¹⁸, на „Світі“²¹⁹, на „Світі“²²⁰, на „Світі“²²¹, на „Світі“²²², на „Світі“²²³, на „Світі“²²⁴, на „Світі“²²⁵, на „Світі“²²⁶, на „Світі“²²⁷, на „Світі“²²⁸, на „Світі“²²⁹, на „Світі“²³⁰, на „Світі“²³¹, на „Світі“²³², на „Світі“²³³, на „Світі“²³⁴, на „Світі“²³⁵, на „Світі“²³⁶, на „Світі“²³⁷, на „Світі“²³⁸, на „Світі“²³⁹, на „Світі“²⁴⁰, на „Світі“²⁴¹, на „Світі“²⁴², на „Світі“²⁴³, на „Світі“²⁴⁴, на „Світі“²⁴⁵, на „Світі“²⁴⁶, на „Світі“²⁴⁷, на „Світі“²⁴⁸, на „Світі“²⁴⁹, на „Світі“²⁵⁰, на „Світі“²⁵¹, на „Світі“²⁵², на „Світі“²⁵³, на „Світі“²⁵⁴, на „Світі“²⁵⁵, на „Світі“²⁵⁶, на „Світі“²⁵⁷, на „Світі“²⁵⁸, на „Світі“²⁵⁹, на „Світі“²⁶⁰, на „Світі“²⁶¹, на „Світі“²⁶², на „Світі“²⁶³, на „Світі“²⁶⁴, на „Світі“²⁶⁵, на „Світі“²⁶⁶, на „Світі“²⁶⁷, на „Світі“²⁶⁸, на „Світі“²⁶⁹, на „Світі“²⁷⁰, на „Світі“²⁷¹, на „Світі“²⁷², на „Світі“²⁷³, на „Світі“²⁷⁴, на „Світі“²⁷⁵, на „Світі“²⁷⁶, на „Світі“²⁷⁷, на „Світі“²⁷⁸, на „Світі“²⁷⁹, на „Світі“²⁸⁰, на „Світі“²⁸¹, на „Світі“²⁸², на „Світі“²⁸³, на „Світі“²⁸⁴, на „Світі“²⁸⁵, на „Світі“²⁸⁶, на „Світі“²⁸⁷, на „Світі“²⁸⁸, на „Світі“²⁸⁹, на „Світі“²⁹⁰, на „Світі“²⁹¹, на „Світі“²⁹², на „Світі“²⁹³, на „Світі“²⁹⁴, на „Світі“²⁹⁵, на „Світі“²⁹⁶, на „Світі“²⁹⁷, на „Світі“²⁹⁸, на „Світі“²⁹⁹, на „Світі“³⁰⁰, на „Світі“³⁰¹, на „Світі“³⁰², на „Світі“³⁰³, на „Світі“³⁰⁴, на „Світі“³⁰⁵, на „Світі“³⁰⁶, на „Світі“³⁰⁷, на „Світі“³⁰⁸, на „Світі“³⁰⁹, на „Світі“³¹⁰, на „Світі“³¹¹, на „Світі“³¹², на „Світі“³¹³, на „Світі“³¹⁴, на „Світі“³¹⁵, на „Світі“³¹⁶, на „Світі“³¹⁷, на „Світі“³¹⁸, на „Світі“³¹⁹, на „Світі“³²⁰, на „Світі“³²¹, на „Світі“³²², на „Світі“³²³, на „Світі“³²⁴, на „Світі“³²⁵, на „Світі“³²⁶, на „Світі“³²⁷, на „Світі“³²⁸, на „Світі“³²⁹, на „Світі“³³⁰, на „Світі“³³¹, на „Світі“³³², на „Світі“³³³, на „Світі“³³⁴, на „Світі“³³⁵, на „Світі“³³⁶, на „Світі“³³⁷, на „Світі“³³⁸, на „Світі“³³⁹, на „Світі“³⁴⁰, на „Світі“³⁴¹, на „Світі“³⁴², на „Світі“³⁴³, на „Світі“³⁴⁴, на „Світі“³⁴⁵, на „Світі“³⁴⁶, на „Світі“³⁴⁷, на „Світі“³⁴⁸, на „Світі“³⁴⁹, на „Світі“³⁵⁰, на „Світі“³⁵¹, на „Світі“³⁵², на „Світі“³⁵³, на „Світі“³⁵⁴, на „Світі“³⁵⁵, на „Світі“³⁵⁶, на „Світі“³⁵⁷, на „Світі“³⁵⁸, на „Світі“³⁵⁹, на „Світі“³⁶⁰, на „Світі“³⁶¹, на „Світі“³⁶², на „Світі“³⁶³, на „Світі“³⁶⁴, на „Світі“³⁶⁵, на „Світі“³⁶⁶, на „Світі“³⁶⁷, на „Світі“³⁶⁸, на „Світі“³⁶⁹, на „Світі“³⁷⁰, на „Світі“³⁷¹, на „Світі“³⁷², на „Світі“³⁷³, на „Світі“³⁷⁴, на „Світі“³⁷⁵, на „Світі“³⁷⁶, на „Світі“³⁷⁷, на „Світі“³⁷⁸, на „Світі“³⁷⁹, на „Світі“³⁸⁰, на „Світі“³⁸¹, на „Світі“³⁸², на „Світі“³⁸³, на „Світі“³⁸⁴, на „Світі“³⁸⁵, на „Світі“³⁸⁶, на „Світі“³⁸⁷, на „Світі“³⁸⁸, на „Світі“³⁸⁹, на „Світі“³⁹⁰, на „Світі“³⁹¹, на „Світі“³⁹², на „Світі“³⁹³, на „Світі“³⁹⁴, на „Світі“³⁹⁵, на „Світі“³⁹⁶, на „Світі“³⁹⁷, на „Світі“³⁹⁸, на „Світі“³⁹⁹, на „Світі“⁴⁰⁰, на „Світі“⁴⁰¹, на „Світі“⁴⁰², на „Світі“⁴⁰³, на „Світі“⁴⁰⁴, на „Світі“⁴⁰⁵, на „Світі“⁴⁰⁶, на „Світі“⁴⁰⁷, на „Світі“⁴⁰⁸, на „Світі“⁴⁰⁹, на „Світі“⁴¹⁰, на „Світі“⁴¹¹, на „Світі“⁴¹², на „Світі“⁴¹³, на „Світі“⁴¹⁴, на „Світі“⁴¹⁵, на „Світі“⁴¹⁶, на „Світі“⁴¹⁷, на „Світі“⁴¹⁸, на „Світі“⁴¹⁹, на „Світі“⁴²⁰, на „Світі“⁴²¹, на „Світі“⁴²², на „Світі“⁴²³, на „Світі“⁴²⁴, на „Світі“⁴²⁵, на „Світі“⁴²⁶, на „Світі“⁴²⁷, на „Світі“⁴²⁸, на „Світі“⁴²⁹, на „Світі“⁴³⁰, на „Світі“⁴³¹, на „Світі“⁴³², на „Світі“⁴³³, на „Світі“⁴³⁴, на „Світі“⁴³⁵, на „Світі“⁴³⁶, на „Світі“⁴³⁷, на „Світі“⁴³⁸, на „Світі“⁴³⁹, на „Світі“⁴⁴⁰, на „Світі“⁴⁴¹, на „Світі“⁴⁴², на „Світі“⁴⁴³, на „Світі“⁴⁴⁴, на „Світі“⁴⁴⁵, на „Світі“⁴⁴⁶, на „Світі“⁴⁴⁷, на „Світі“⁴⁴⁸, на „Світі“⁴⁴⁹, на „Світі“⁴⁵⁰, на „Світі“⁴⁵¹, на „Світі“⁴⁵², на „Світі“⁴⁵³, на „Світі“⁴⁵⁴, на „Світі“⁴⁵⁵, на „Світі“⁴⁵⁶, на „Світі“⁴⁵⁷, на „Світі“⁴⁵⁸, на „Світі“⁴⁵⁹, на „Світі“⁴⁶⁰, на „Світі“⁴⁶¹, на „Світі“⁴⁶², на „Світі“⁴⁶³, на „Світі“⁴⁶⁴, на „Світі“⁴⁶⁵, на „Світі“⁴⁶⁶, на „Світі“⁴⁶⁷, на „Світі“⁴⁶⁸, на „Світі“⁴⁶⁹, на „Світі“⁴⁷⁰, на „Світі“⁴⁷¹, на „Світі“⁴⁷², на „Світі“⁴⁷³, на „Світі“⁴⁷⁴, на „Світі“⁴⁷⁵, на „Світі“⁴⁷⁶, на „Світі“⁴⁷⁷, на „Світі“⁴⁷⁸, на „Світі“⁴⁷⁹, на „Світі“⁴⁸⁰, на „Світі“⁴⁸¹, на „Світі“⁴⁸², на „Світі“⁴⁸³, на „Світі“⁴⁸⁴, на „Світі“⁴⁸⁵, на „Світі“⁴⁸⁶, на „Світі“⁴⁸⁷, на „Світі“⁴⁸⁸, на „Світі“⁴⁸⁹, на „Світі“⁴⁹⁰, на „Світі“⁴⁹¹, на „Світі“⁴⁹², на „Світі“⁴⁹³, на „Світі“⁴⁹⁴, на „Світі“⁴⁹⁵, на „Світі“⁴⁹⁶, на „Світі“⁴⁹⁷, на „Світі“⁴⁹⁸, на „Світі“⁴⁹⁹, на „Світі“⁵⁰⁰, на „Світі“⁵⁰¹, на „Світі“⁵⁰², на „Світі“⁵⁰³, на „Світі“⁵⁰⁴, на „Світі“⁵⁰⁵, на „Світі“⁵⁰⁶, на „Світі“⁵⁰⁷, на „Світі“⁵⁰⁸, на „Світі“⁵⁰⁹, на „Світі“⁵¹⁰, на „Світі“⁵¹¹, на „Світі“⁵¹², на „Світі“⁵¹³, на „Світі“⁵¹⁴, на „Світі“⁵¹⁵, на „Світі“⁵¹⁶, на „Світі“⁵¹⁷, на „Світі“⁵¹⁸, на „Світі“⁵¹⁹, на „Світі“⁵²⁰, на „Світі“⁵²¹, на „Світі“⁵²², на „Світі“⁵²³, на „Світі“⁵²⁴, на „Світі“⁵²⁵, на „Світі“⁵²⁶, на „Світі“⁵²⁷, на „Світі“⁵²⁸, на „Світі“⁵²⁹, на „Світі“⁵³⁰, на „Світі“⁵³¹, на „Світі“⁵³², на „Світі“⁵³³, на „Світі“⁵³⁴, на „Світі“⁵³⁵, на „Світі“⁵³⁶, на „Світі“⁵³⁷, на „Світі“⁵³⁸, на „Світі“⁵³⁹, на „Світі“⁵⁴⁰, на „Світі“⁵⁴¹, на „Світі“⁵⁴², на „Світі“⁵⁴³, на „Світі“⁵⁴⁴, на „Світі“⁵⁴⁵, на „Світі“⁵⁴⁶, на „Світі“⁵⁴⁷, на „Світі“⁵⁴⁸, на „Світі“⁵⁴⁹, на „Світі“⁵⁵⁰, на „Світі“⁵⁵¹, на „Світі“⁵⁵², на „Світі“⁵⁵³, на „Світі“⁵⁵⁴, на „Світі“⁵⁵⁵, на „Світі“⁵⁵⁶, на „Світі“⁵⁵⁷, на „Світі“⁵⁵⁸, на „Світі“⁵⁵⁹, на „Світі“⁵⁶⁰, на „Світі“⁵⁶¹, на „Світі“⁵⁶², на „Світі“⁵⁶³, на „Світі“⁵⁶⁴, на „Світі“⁵⁶⁵, на „Світі“⁵⁶⁶, на „Світі“⁵⁶⁷, на „Світі“⁵⁶⁸, на „Світі“⁵⁶⁹, на „Світі“⁵⁷⁰, на „Світі“⁵⁷¹, на „Світі“⁵⁷², на „Світі“⁵⁷³, на „Світі“⁵⁷⁴, на „Світі“⁵⁷⁵, на „Світі“⁵⁷⁶, на „Світі“⁵⁷⁷, на „Світі“⁵⁷⁸, на „Світі“⁵⁷⁹, на „Світі“⁵⁸⁰, на „Світі“⁵⁸¹, на „Світі“⁵⁸², на „Світі“⁵⁸³, на „Світі“⁵⁸⁴, на „Світі“⁵⁸⁵, на „Світі“⁵⁸⁶, на „Світі“⁵⁸⁷, на „Світі“⁵⁸⁸, на „Світі“^{589</}

Іван Франко.

IV.

І вона не забулася прийти—ота завзята, безупинна, без оцади й спо- чинку боротьба, до якої треба ще до- дати й чисто особисту боротьбу за істування, за чергового хліба кусень, що його заробляє наш письменник буквально таки „в поті чола”... Без- глупий політичний процес і з'язнані з вим митарства вибили Франка з колії, всякої позбавивши надії на пе- дагогичну карієру та на спокійне животіння на посаді якогось там „царсько-королівського” професора і совітника. Тим то хоч і не кидає він похи що університета, але кори- стується в його вже не як із влас- ною жилишною заробіткою та карієру, вчиться не за для диплому, мовляв, а тільки-но, щоб заповнити „прога- лини свого знання”¹⁾. Власне можна сказати, що всю свою силу й не- виншу енергію віддає Франко на роботу по-за університетом, а ІІ зна- шлося досить.

Того саме часу однодумцем Фран- ків і товаришами по судовому процесі та тюремній одесіці, Михайло Павлик за- ходився буд видавати місячник „Громадський Друг”, заручившись, між іншим, співробітництвом і матеріальну допомогою Драгоманова, що на цю справу oddав свою пайку Ува- ровської премії за „Історические п'є- си малорусского народа”²⁾). Франко став співредактором та найпрацівни- шого співробітника в журналі, дру-

¹⁾ Франко—Dr. O. Terleckij, „Записки наук. т-ва Шевченка”, т. I, стр. 43.

²⁾ Ibid., 45.

уючи тут свої поезії (між іншим „Каменярі”), оповідання, повість „Воя constrictor”, критичні кублістичні, праці, з яких однією є: „Критичні письма о галицькій інтерелігенції” та „Література, ІІ завдання і найважі- щі цікі”. Але обставини, серед яких довелось молодим редакторам працювати, не дуже то Іхні роботи спряяли. Цілковита незабезпеченість з ма- ло не щоденним гостем—голодом³⁾, ворожнеча од обскурантного грома- дянства, брак „читача друга”, разом з власною недосвідності та неспі- товленістю до журнальної праці— все це з'явлювало руки керовникам журналів і дуже тяжко відбивалось на Іхній праці. Нервовий настрій ІІ працював по декуди гострим томом, і журнал регулярно, книжка по книжці, підпадав кофіскаті й викодив через те під кількома назвами: спершу „Громадський друг”, потім „Дзвін”, потім „Молот”. Останню час- тину („Молот”) редактував Франко сам, бо Павлик саме тоді відбував присужену йому, як одновідальному редакторові, кару, а потім смагрівав до Желези. Видання, коло „якого стояла тільки горетка мокоджі”⁴⁾, при- пинилось, і руку не вибувши.

¹⁾ „Часто буvalо так,— пише Франко,— що одного дня ми не знали, що істинною другого; з платою за помешкання опізнювались часто”, —ibid., 46.

²⁾ Ibid.; як справді самотно стояли тоді поступові люди в Галичині, видно з того, що видання їх часті й густо зривали спришанене обуренням серед читачів, а передплатники вертали книжки назад, оздобивши їх слідами своєї обурення або плодами „обивательського”

дотепу, „Чи не сказався?”—запитував один пренумерант, „не сміте мені присилати такої огідної макулатури”, грамав другий; „возвра- щається обратними шагомъ къ умалишн-

По тій нещасливій спробі Франко не раз ще береться до нових спроб, щоб завести безпосередні зв'язки з читачами: видає під ім'ям „Дрібна бібліотека” в українському перекладі художні й наукові твори європей- ських і російських письменників (Байрона, Гейне, Гемслі, Еміля де-Лавеле, Пісарєва, то-що), захожується коло журналу „Нова Основа”, яко- му, правда, не судилося народитися, замірюється в цілім цілі інвест спи- сати по змозі всі боки життя простого люду: відваднини економічні, освіт- ні, правні, політичні і т. н.⁵⁾, скла- дає популярно-економічні статті, держить відчуті в гуртку львівських робітників, то-що. Тим часом за-для за- робітку вперше дружує Франко свої праці й польською мовою: в журналі „Tydzień Literacki” містить він сати- ричні париси, критичні статті й за- мітки, а в робітничі „Pracę” попу- лярно-наукові париси, переважно з економіки.

На початку р. 1880 скрутні обста- вини матеріальні вигаали Франка зі Львова на село до товариша й там його без юдного приводу арештували через лад обережна поліція. Цим разом він просівід у тюрмі три місяці, а потім ще „цюпасом” („етап- ними порядкомъ”) гнали його до рідного села в дрогобицький повіт. Той час, як агадує Франко, „зали- жать до найтяжких моментів у моїх житті”⁶⁾, та Й справді в Дрогобиці- ни його недужого і змордованого за-

³⁾ Докладно про це згадує Франко в своїх споминах, надрукованих разом із німецьким перекладом оповідання „На дні” у віденсько- му часопису „Die Zeit” (р. 1903, ч. 167), під заголовком „Wie ich dazu kam”.

⁴⁾ Ibid.

⁵⁾ „В поті чола”, XII.

⁶⁾ Ibid.

вдали до ями, відомої нам з опові- дання „На дні”, потім знову погнали „цюпасом” у Нагуевичі, а коли вреш- ті дістався від на волю, то це була хіба воля бебороню голодною смер- тію помірати.¹⁾ Написавши в Коломиї оповідання „На дні” й за останні гроши одіславши його до Львова, ав- тор „жив три дні трьома центами, найдінчими наці Прутом на піску, а коли й ти не стало, заперся в свій кімнатці в готелю і лежав півтора днія в гарячці й голоді, жлучи смер- ті, безсильний і анеохочений до жит- тя”²⁾. На хасті, насів єоду оди- товариш, що саме розшукував Фран- ка, і врятував його від голодної смер- ті. Окликавши трохи й закуптувавши ще раз припад подорожі „цюпа- сом”, коли від спеки у його „на обох ногах повідцадали піхти на пальцах”, Франко, щоб хоч на далі запобігти таким „подорожам” поспішається до Нагуевичів, звідки в осені вертається до Львова й знову вступає до уні- верситету.

Року 1881 почав виходити у Льво- ві під редакцією Ів. Велєя журнал „Світ”, що вперше в тих часах злу- чив був у одному органі всі посту- нові сили літературі з обох частин України по цей і по той бік кордо- ну. З усіх співробітників „Світа” Франко працював найбільше: можна сказати, що журнал держався мало не на самих його печах, тає багато всікого матеріалу, beletrystичного,

¹⁾ Докладно про це згадує Франко в своїх споминах, надрукованих разом із німецьким перекладом оповідання „На дні” у віденсько- му часопису „Die Zeit” (р. 1903, ч. 167), під заголовком „Wie ich dazu kam”.

²⁾ „В поті чола”, XII.

публістичного й наукового, поста- чав він до „Світа”, не кидаючи пра- ці навіть тоді, коли обставини знов погнали його зі Львова: жити у ве- ликому місті нашому письменників не було з чого.. Пересижуючи лиху годину в Нагуевичах, під пильним доглядом місцевого жандарма, що в якоїсь іронії дожі наївридав йому по- божними розмовами та порадами (напр., іти в чечі!), Франко по черзі то стає до помочі родичам коло хлі- боробської справи, то вертається до літературної роботи. Не рахуючи си- хи дрібних праць, за цей час він до- кінчив переклад „Фауста” написав історичну повість „Захар Беркut”, оданчу премію на конкурсі ре- дакції журналу „Зоря”.

Тим часом як Франко все більш визначався своїми працями, очевид- но познання буда йти в непам’ять ота „просирії”, що вона буда на його з товарищами. Р. 1883 Франко за- прошено на співробітника й члена ред- акції органа народовіц „Ціло” та літературного журналу „Зоря”, і в обох цих виданнях появляється бага- то його розвідок, переважно еконо- мічного змісту, що звернули на себе увагу із серед польського грома- дянства. Разом з тим нівтомний пись- менник захожується коло великої пра- ці з історії Галичини XIX в., редак- тує збірник творів дочасно померло- го економіста українського В. Наз- роцького, бере участь у польських газетах, як „Księga Lwowska”, „Prawda”, то-що, і всією тією невідданою, като- жною, працею заробляє як-раз стіль- ки, щоб не пропасти в голоду.¹⁾ Прав-

¹⁾ За редактування й коректування, напр., „Зоря” Франко р. 1883—74 діставав... 20 гуль-

да, не багато морального супокою давала й праця по тодішніх українських виданнях у Галичині. Насамперед над Франком раз-у-раз була „своя” цензура, що доходила до кур'єрів. Напр., редактор „Зорі” вернув йому оповідання „Муляр” —, з той фізичної причини, — як поясниє Франко, що — муляр загалом великий лініх, а такого факту, якій сповідає я, він не бачив ніколи¹⁾. По друге, стара репутація Франка раз-у-раз грозила порвати оту „солом'яну згоду” і перед письменником стояла перспектива опинитись без усного притулку. Наприкінці р. 1884 це таки й сталося. В „Кінг'єрі Lwowsk'ому” з'явилось кілька статей М. Павлика, в яких автор кратично поставився до народов'їв; а 28 листопада помер львівський громадянин А. Нарольський, заповівши ховати себе без духовенства, і Павлик на похороні мав промову. За це покарано Франка, хоч у згаданих подіях він був хіба Богові духи винний: його проганено з „Діла” та з „Зорі” і вдруге острожковано без-апеляційним судом громадянства.²⁾

день на місяць за щоденну працю в „Ділі” начислено більше, бо 40—45 гульд. Згодом, р. 1885 за ту ж працю „Зоря” платила Йому 25 гульд на місяць. Див. „І.-Н. Вістник”, 1905, III, 171; „Записки Наук. т. Ім. ІІІ... т. I, стор. 51, 56.

1) Франко — Добрий заробок і мн. оповідання. Львів, 1902, стор. IX—X.

2) В ім'я спільнії праці на рідній нині, — писав з цього приводу „Діло” в статті „В мутній воді” 8 грудня 1884 р., для добра рідного народу кожна суспільність толерує всяких личин пересвічення доки єсть бодай вид, що поточним лицем іде о якусь добросердечну працю, а не о фальшивчи, згубні для загальногоДіла демонстрації. В протинім случаю суспільність зуміє положити кінець всім таким починанням, знаходить слова до належного

Правда, не на довго, бо вже в осені р. 1885 знов бачимо Франка за редакцією „Зорі”, що тим часом перейшла в власність до Товариства ім. Шевченка; знов почалося підлігання „своїй” цензурі та всяких дрібних прикрас. Тим-то працюючи у виданнях старшої генерації галицького громадянства, Франко не перестає мріяти про власний орган, бо становище підмінного редактора, з його залежністю в кожній дрібниці од людей з іншими поглядами, часто від прімів іхніх та смаку, западно прикро собе дає знатна. Щоб знайти коштів та співробітників для задуманого журналу („Прапор”, агодом „Поступ”),¹⁾ Франко р. 1885 вперше завітав на Україну, до Кафса.

Але мрії про безпосередню розвому з читачами, без цензури й дрібязкових працілок офіційних редакторів „Зорі”, їх цим разом не спровелись; більше навіть — в осені р. 1886 Франко мусів і „Зорю” покинути, бо не вгодив на власників журналу, надрукувавши одну поезію Руданського та рецензію Вільхівського (Грінчечка), що здалися на занадто соромливий, пуританський смак галицького громадянства „образливими для моральності”⁽¹⁾... І Франко, що вже

їх напінтування і потрафить вислідникати таких людей зного та товариства²⁾. М. Драгоманов — Переписка, т. I, стор. 44. Інкриміновані статті з „Кінг'єрі Lwowsk'ого” передруковано в брошюрі: М. Павлик — Москвофильство та українофильство серед австро-руського народу. Львів, 1906. На стор. 48—52 ці брошюри розсказано про похорон Нарольського. До якії оповідання до оповідання Павлика зробив Франко в своїй статті „Михайло Павлик”, — „І.-Н. Вістник”, 1905 р. III, стор. 171—173.

1) „Записки Н. Т. ім. Шевченка, т. II, стор. 54—56.

тоді доступає вершечка своєї творчості, без жалю викинуто за борт рідної журналістики, — цим разом на додавші уже час. Це був талант загальнонадзвичайний, письменник в ім'ям, з репутацією доброго робітника літературного — то правда; але на віці таланти здалися тому громадянству, що їхній найбільшу увагу звертало на додержування традиційних „святощів” і вікому не прощало скептицизму щодо них? Справжньому талантові не було навіть до того приклади своєї сили та бажання працювати на цій міланізм формалістичного націоналізму, він тут був зайвий, бо тільки налагував епокії не заважає добродушних „патріотів” своїм нахилом до боротьби, не давав їм свою неспокійну, допілгливу вдачею втішатись вигаданою іділюєю всенародного щастя, — отже геть його!.. Стара це і вічно свіжа історія серед кожного невиробленого громадянства, що живе ще гуртуваним, а не справжнім громадським життям.

Не знайшов собі Франко коріння на мілкому ґрунті тодішнього українського життя в Галичині, і однівнівською мовою наш письменник служив свої таки батьківщині, бо оглядові ІІ духові й матеріальні культури присяячують перезажажено своїм талановито написаними статті в польських виданнях, але не та є це робота, що тягнало його, і справді рідному письменству він може тепер віддавати тільки дуже скучні години відпочинку, — на дозволі, гуляющим, мовляв, часом обернатися до його.

До такого „гулящого” часу, що забагатив українське письменство на кілька коштовних творів, належить

кінець-кінець тиху, як що так можна сказати, пристань — у редакції „поліської часопису... Чи ж не трагедія це, що дуже багато коштувала і самому письменникові, й українському письменству? Вона, з одного боку, дуже швидко одбилася на розвитку художнього таланта у Франка, бо зневіляла його саме під час найвищого розквіту його кебети, впрагнені в ярмо дрібної, щоденної праці газетарської, а з другого — на той же час майже позбавила українське письменство енергійного й талановитого працьовника. Принкований зліднями й нетерпимістю земляків до щоденного польського видання, він на якійсь час повертається на ремісника од письменства; працюючи багато задля заробітку в польських виданнях, він тепер майже зовсім впадає рідною мовою працювати. Сторінки згаданого вже „Списка творів” Франка в протягі часу 1887—1897 р.р., надто в першій половині цього десятиліття, аж рябіють од польських заголовків і тільки де-не-де між їма сиротою проскочить промайдан одна-друга праця, рідною мовою наш письменник служить свої таки батьківщині, бо оглядові ІІ духові й матеріальні культури

присяячують перезажажено своїм талановито написаними статті в польських виданнях, але не та є це робота, що тягнало його, і справді рідному письменству він може тепер віддавати тільки дуже скучні години відпочинку, — на дозволі, гуляющим, мовляв, часом обернатися до його.

До такого „гулящого” часу, що забагатив українське письменство на кілька коштовних творів, належить

між іншим одна пригода, яка тоді спіткала нашого письменника, розгортаючи цікаву сторінку не тільки в особистому його житті, але і в історії громадських стосунків на закордонній Україні. Влітку р. 1889 Франко втрете арештовано разом з кількома знайомими з російської України, „але за що, який факт мені залишило, цього я не міг дізнатися і досі не знаю”¹⁾, — писе він в автобіографії, — хоча не знаючи й відсідів усе-таки в творі місяців зо три; у львівському сеймі посли-руси-ни внесли були навіть інтерпеляцію, щоб вислати по теме діло, та дарма, — нічого не помогло²⁾. Одих „гуляціях” десять тижнів і присяятив Франко цілком українському письменству: в творі написав він прегарне оповідання „До світла”, низку коштовних поэм із життя арештантів-євреїв („Сурка”, „У цадика”, „З любові”, „По людському”) та цикл „Тюремні конети” — щось на зразок ніби тюремного щоденника, що охочіння усіма сторонами життя за гратаами з його занадто спрощеним юридичним кодексом, який існує „деш в устий і п'ястучий передачі”³⁾ і реальні подробиці тюремного життя сплетено тут з навіяннями тюрмою міркуваннями про межилюдські стосунки, споминами про великих мучеників людськості та власними авторовими рефлексами.

Сергій Ефремов.
(Далі буде).

¹⁾ В поті чола”, XVI.

²⁾ „І.-Н. Вістник”, 1901, VIII, 64.

³⁾ Франко — 3 вершині низин, стор. 169; в цюому ж таї збірнику читач знайде і згадані поеми.

Іван Франко.

В діяльності Франка, як українського письменника десетліття „півчини“ в польській газеті—то час у великій мірі, як і сказано вже, пропал, і це тим прикріше, що саме на той час талант нашого письменника зміцнив, варі і розгорнувся усіма сторонами—на тільки, щоб вітрачатись на роботу чисто ремесельнику, роботу більчого, моляв, дія, що гине разом з перочитальним нащадком й зараз же забутим і зникшим газетним листом. Правда, в 1889 р. почавши, Франко містить свої праці по українському в популярному часопису „Батьківщина“, пробує знов—і знов нещасливо—айтися на нейтральному грунті в народовців (в поновлені „Правді“ р. 1889) і т. і., але все це було тільки спорадично. Тільки в р. 1890, коли почавши в Галичині так звану „нову еру“ й коли на борботу з нею засновано радикальний часопис „Народ“, ім'я Франка все частіше починає з'являтись в українському писемстві. Початок 90-х років—це вважають дуже одмінний час у громадському житті Галичини: час організації української демократії, що, призвавши назву „українсько-руської радикальної партії“, вперше виступає як партія політична, що вібрала до гурту роскіданих доті прихильників політичної волі та соціально-економічних реформ.

¹⁾ „Новою ерою“ або „угодою“ звуться по-розумінні оліні частини країною інтелігенції, а саме народовців, з заступниками польсько-шляхетсько-магнатської партії. За деякі пільгові відносини з усією опозицією віддавали таким способом Галичину на безборонне хазяїнство польських шляхти. Протягом такої „угоди“ виступала тоді „радикальна партія“, з Франком і Шевченком на чолі й за допомогою Драгоманова. Радикали стояли в непримиренні з опозицією до уряду, виставили на своєму праці домагання економічні, соціальні та демократичні.

З того часу українська політика в Галичині виходить на новий шлях, пориваючи під візивом радикальної тактики і критики в тісю закутньою політикою, що була сущим лихом для української людності. Не менше тут докладно зустріється на програмі Й діяльності молодої партії, що потроху европеїзувала все галицьке життя і навіть супротивників повернула на іншу путь¹⁾. Скажу тільки, що встановлено ІІ, щоб „nesti в народі маси свідомість економічних, політичних і національних інтересів і публіцистично прояснювати ті інтереси та боронити ІХ“²⁾,—через те партія натурально за підвалу до своєї роботи вважає того, „хто нас всіх своєю керівництво згодував—марод, прости робітників людей“³⁾; „в справах культурних, читаючи в програмі партії,—партія радикальна стоять на грунті позитивної науки, в раціоналізмом в справах віри і реалізмом в штучі, і додмагається, щоби всі адбютки культури й науки стали власністю всього

крайотично-національної: податок з прибутку, запомога безземельному селянству державним комп'ютом, незадмінність селянських надій, зменшенні податків і оплатки, а для цього в першу чергу змінення війська, реформа виборчої системи на підставі всесходного, рівного, безпосереднього й таємного виборчого права, школська реформа з обов'язковою і безплатною наукою—в складі Галичини конче українською мовою, звичаєм, дружку, склоку, сплюк і тваристі, оновлюючи для всіх відповідністю перед законом“⁴⁾.

¹⁾ Для читачів: *Драгоманова*—Новий авансон зреди руських галичан і Всеобщее голосование и реформы в Австро-Венгрии в Політических сочиненияхъ, т. I, Москва, 1908; *Р. Д. Нововіденіє* зреди руських галичан.—*Вістник Европи*, 1892, кн. XI; *Л. Васильев*—*Союзники—Нові течії в середній Галичині*, русин.,—*Русское Волостное*, 1893, кн. VII; *Франка*—3 останніх листів'я XIX в.—*Л. Н. Вістник*, 1901, кн. VII—IX. Программа статті й залежні відомості в програмах радикальної партії: „Народ“, „Хлібороб“, „Житі і Слові“ і в брошюрах „Радикальна тактика“, то-що.

²⁾ Франко—3 останніх листів'я XIX в., „Л. Н. Вістник“, 1901, VIII, 65.

³⁾ „Народ“, 1890, ч. 1.

народу“⁴⁾. „Нині ми розуміємо,— пише Франко трохи згодом,— що перша і головна основа розвою народової держави—освідомлювання і розбуджування мас, праця над їх просвічуванням в кождім напрямі, отже не тільки гospodarsким і історично-національним, але і передовим усого політичним та суспільним. Зробити в тих масах такою силу (а темою маси такою силою не можуть бути)—ось що головна мета, яку поклали собі українсько-руська радикальна партія і до якої по змозі своїх сил іде всіма можливими шляхами“⁵⁾. Вже з цих кількох цитат добре видно загальний напрям і завдання радикальної партії. Для одетої тоді Галичини з її особистими вилівами та комбінаціями в ефери політичної життя широка, глибоко принципіальна й широка демократична програма радикальної партії була справжнім звісом, до якого почали гордитися й народи маси, чуки ту дійсно застутити своїх інтересів. Це була перша в Галичині політична партія в європейському розумінні, що стала на принципійний основі, і не граючи у „високу політику“, пробувала спертися просто на широкі народні маси, виховуючи їх на садому політичну силу. Не треба, думаю, й згадувати, що це виховували, як і вся звагалі діяльність цієї широ-демократичної „хлопської“, партії провадилась на основах широко трактованого національного принципу обов'язкової, за-для шматка хліба, роботи по польських часописах—бо по українських за праце неплачено,—Франко знов береться до наукових студій. Він знову слухає університетської науки, довершує свою історично-літературну освіту в віденськім університеті під рукою проф. Ягича

істоту з самого факту існування української нації,—тому то розмови й змагання на ці теми вважали вони за цілком зайві. З-під пера Франкового під час народження радикальної партії й розвитку Й діяльності багато вийшло близьких публіцистичних праць, програмових статей, ущільнівих та гострих памфлетів, в яких він без підстави виводив на видне й бичував „неполітичну політику“ своїх супротивників, їх озорожнізм християнський, тісний вітогляд, недостачу політичного тутажу й яскравого розуміння справжніх інтересів народів. Талановите слова Франка головно лунало по Галичині, прориваючись крізь кордони й на Україну, і часто линшало крізь ширми на обличчях супротивників. Може бути, що в посемінному запалі в першого не одне западо приkre слово зірвалось, може не кожного разу держався він на висоті справедливості безсторонності, може ворогом його ідеї доставалось неодні більше, ніж вони були варти,—та не треба його забувати, що й супротивники що до пристрастей не лишались позаду. Тільки що не маччи тоді публіцистичного й полемічного християнського Франка орудували, вони надолужували простюю якісю, ін аразок епітета „стеклій (екажений) вовк“, та наївними іносуточністями⁶⁾.

Під час такої кінчукі діяльності та обов'язкової, за-для шматка хліба, роботи по польських часописах—бо по українських за праце неплачено,—Франко знов береться до наукових студій. Він знову слухає університетської науки, довершує свою історично-літературну освіту в віденськім університеті під рукою проф. Ягича

⁴⁾ Напр., вороги пустили були якось поголоску, що Франко—єврей, та тільки нахрестивши, щоб окликніти з християнською (Франко—Радикальна тактика, ч. I, Львів, 1893, стор. 10—11). Для це статтю „Як я став казенним радикалом“ у „Житі і Слові“, 1896 р. т. V, стор. 473—500.

⁵⁾ Крихіцький А.—Франко Іванъ, Энциклопедія Брокгауза і Ефрона, полутом 71, стор. 475.

⁶⁾ Obrazki galicyjskie, IV.

(Далі буде.)

Сергій Єфремов.

Іван Франко.

Кінець.
V.

Маю спинитися ще на двох епізодах із життя Франка,—єпізодах дуже характерних і для нашого письменника, і для тих людей, серед яких довелось йому жити; тим більше, що обидва вони на літературному, мовляв б, грунті повсталі й однійлися на дальший літературний долі автора, не кажучи вже про особисте його життя.

Року 1897 вийшла у Львові незвичайна книжечка, яку вже не раз я згадував—“Obrazki galicyjskie przez Iwana Franka” в дуже шкікової передмові автора “Nesco o sobie zanętym”. Серед українського громадянства в Галичині зірвався за цю передмову правдивий вихор обурення проти автора, що одноріт тут написав: “nie Kocham Rusinów” і “nawet Rusi naszej nie kocham”, а як що, мовляв, працював і працює на неї, то до цього мене тягне саме чисто “російське psiego obowiązku”¹⁾. “Вуажи сином українського мужика, — так мотивував Франко свій виклик землякам,—вигодованій на чорному хлібі мужжинському й на праці пореданих рук мужицьких, повинен я власною працею цілого життя свого одробити ті пагні, що їх мужицька рука вітратила, щоб я міг выбраться на високоті, де світло ясніє, де волі чутно дух і де вселюдські ідеали зорють. Український патріотизм мій—то не сантимент, не національна піха, але ярмо важче, що покладала долю мені на пасці. Під вагою його мо-

жу я хилитися, можу класти долю за те, що ярмо не покладала на мої плечі, але скинути його й іншої батьківщини шукати я не можу, бо зробився б падлюкою перед власним сумлінням моїм. І коли що скідає хоч трохи ваги з того ярма, то це образ того українського народу: знаємо чи саме гніту, темноти й деморалізації на протязі довгих віків, та й тепер угорбі, кволій і беспорядок—він починає проте помалу прокидатися, все більшу виявляти жадобу до світла, правды й справедливості і шукати шляхів до них. Певна річ, варто на користь такого народу працювати і підняти щира праця на його марво не розв'яться”²⁾. Перекладуючи ці гіркі думки, та й усю передмову, ми не можемо тепер у гімні взяти, що власне в них викликало таке обурення проти автора і де ґрунт на обвинувачення за зраду рідному народові і „запроданство Нахам”, що з усіх божів синчуні на Франка, як із рогу дозатіз. Адже ж тут, хиба тільки конкретні і, сказжу так, в особистій формі, дано той самий образ невольника задля постулу, що сам, власною рукою закував себе на роботу для його,—образ, який стояв перед Франком ще на світанку його літературної діяльності і який він ще тоді, р. 1878-го, вилаз у чудовій, сильній та глибокій поезії „Kamizjari”. Та, з другого боку, чи ж можна було справді проякісся там „запродавство” говорити, коли автор у тій ж такій передмові, кількома рядками нижче тільки, встиг чимало крепких компліментів наговорити на адресу й пануючої польської партії.

¹⁾ Ibid., VI.

²⁾ Франко—Де-кілька афоризмів у альбомі „Ділу”, „Житі і Слово”, 1897, т. VI, стор. 264.

ської партії.

„Я не люблю,—каже він,—тих через міру загарбників патріотів, у яких яків Польща не сходить, але в серці холод до будування польського мужика чи робітника”³⁾), —то б то до „патентованіх” патріотів польських ту саму прикладає він мірку, якою міряє й патріотизм свій власний та земляків своїх. Не можна не розуміти ясно, що значить інкримінована передмова, як не можна й не поділити того погляду на „патентованіх” патріотів—усе одно: чи українських, чи польських, чи яких інших,—що висловив тут Франко. Іншим разом він ще конкретніше і виразніше вимовився: „посол Вельовайський при людо заявляє, що любить Русінів. Ну, коли такі пани люблять, то я з спокійним сумлінням можу не любити”⁴⁾).

Ба той патріотизм—Празнична одеждина, А мій—то тут важкий Гаряча нездіржима. Ти любиш в ій князів, Гетманія, панування,— Мене ж болить ії Відвічне страждання. Ти любиш Русь—за те, Тобі і честь і шана,— у мене ж таї Русь— Крізь в серці рві. Та, брате, любиш Русь, Як дім, воля, корона,— Я ж не люблю ії З надмірної любові.⁵⁾

Що з горя й голоду не бігли геть від тебе

Твої вайдішні сени; Щоб сіячів твоїх іх власне покоління На глум не брало і на сміх; Щоб монументом іх не було ге каміні, Яким відізває за плодоче насіння Ще при житі обшиваної І⁶⁾.

Але безперечно найдужчу відповідь напастникам дає Франко в поезії „Ти, брате, любиш Русь”. Й подаю тут І цілком, зважаючи на дуже цікаві контрасти, що кладе автор

між справжнім патріотизмом діла у працівника народного і тим патріотизмом голосних слів та порожніх розмов, якими так люблять себе тиши-ти всякі „патентовані” патріоти. Ось ця поезія.

Ти, брате, любиш Русь,
Я ж на люблю, сарака¹⁾
Ти, брате, патріот,
А і собі—собака.
Ти, брате, любиш Русь,
Я хай і кусни сала,—
Я ж гавкав раз-раз,
Шоб вона не спала.
Ти, брате, любиш Русь,
Я любиш добро іно,—
Я ж не люблю І, як жнець
Не любить скла в живо.
Ти, брате, любиш Русь
За те, що гарно обрана,—
Я ж не люблю, як раб
Не любить свого пана.
Ба тий патріотизм—
Празнична одеждина,
А мій—то тут важкий
Гаряча нездіржима.
Ти любиш в ій князів,
Гетманія, панування,—
Мене ж болить ії
Відвічне страждання.
Ти любиш Русь—за те,
Тобі і честь і шана,—
у мене ж таї Русь—
Крізь в серці рві.
Ти, брате, любиш Русь,
Як дім, воля, корона,—
Я ж не люблю ії
З надмірної любові.⁵⁾

Я ж не люблю І з надмірною любою⁶⁾—здається не можна дужче висловити, глубше й краще змальовати ту активну й невиспушу любов до рідного краю, що вогнем Невситимим спалить серця тим, хто ноєсть І в собі, що каже Ім усі сили свої віддавати на користь, хоч часто й не по-казу працю, не галасуючи про те, що вихвальюєсь, голосних фраз не

¹⁾ Сарака—бідолаха.

²⁾ „Мій ізмарагд”, стор. 8—9.

вживаючи... Поет наш мав право скавати про себе ці слова, повні глибокого внутрішнього змісту й надзвичайної краси та вимовності: те право дала йому вся його попередня діяльність. Палюча любов-зневинисть, що привезла письменника болота й мучитись нещастям та лихом рідного краю і разом без жалю картати його за хиби—така любов безмірою більшого варта, від та показана, про яку кричать усім тобі „патріоти свого отечества“. Образ письменника-борця й нєвтомного працьовника ще величнішим зробився од того шаленого крику: „не любить Русі він і раз“, ще виразніше виступають його дії на таих голосних фразах, що ними сплямити хотіли його вороги та напастники. Такого крику справжні заслуги не бояться, бо вони завжде зверху будуть. Та цим разом і сама дійсність незабаром це показала, як і те, скільки було правди в отих криках про зраду й запроданство ляхам, якими пікували Франка патентовані патріоти.

Сталось так з якоюсь дивною іронією долі, що того ж таки року 1897 судилося Франкові прогніти й другу частину галицького громадянства—ту саму, до якої відігро, мовляли патріоти-руси, він валився своєю передмовою до „Obrazków Galicyjskich“.

В числі 136-му віденського часопису „Die Zeit“ надрукував наш необичний письменник ювілейну статтю про Міцкевича „Ein Dichter des Vergathes“, яка знову викор обурення викликала—цим разом серед польської преси та громадянства. Центр авторм, що вважився „смъть“ своє суждение имѣть“, туж мить по-

зачинялися двері тих польських редакцій, в яких він був бажаним і постійним співробітником; польські газети пілыми потоками виливали на його грубу лайку та величали привізницями, а яких „падлюка“ або „скажена собака“ ще не валежали до найкращих; по улицях Львова пішлися плакати з промовистими написами „Greß z Frankiem“ то-що, йому не подавали руки, а з ним не здоровлялися стрібаючись знайдом. Одно слово, польське громадянство, беручи загалом, винвило ані трохи не більшу дозрілість за того директора гімназії, що добре таки нагримав був на Франка, тоді ще малого гімназіста, за еретичні думки про Міцкевича в школійній праці¹). А там часом ця оригінальна, спокійно написана й цілім арсеналом доказів обставлена стаття зовсім не заслуговувала на те грубе відношення із цепристойною лайкою, якими привітала ІІ галицька польська преса²). Сам Франко згадує в своїй статті, що подібну до його погляду думку на Міцкевича кинув уже був між іншими Брандес, і коли поляки,—каже він далі,—не протестували й не тягли Брандеса до гарабінного стовпа, як злочинця, що вчинив наругу над Іхніми народніми святощами, то і насмілююся висловити на цьому місці кілька еретичних думок про „найбільшого поета польського“,—думок, що зародилися

1) Д-р Іван Франко—Поетъ измѣни (Ein Dichter des Vertrautes). Переводъ съ польскаго издания дополненного предисловиемъ „польского патріота“. Варшава, 1897, стор. 12.

2) Та й не тільки польська і не в самій Галичині, бо навіть найкоректніший „Вѣстникъ Европы“ втратив рівновагу і докрило занутував погляд Франка на геніальнаго польського письменника.

в моїй голові ще з гімназіальних часів³). Та авторъ того (не ввів на увагу, що коли Брандесові байдужісенько було до польських шовиністів, які однаково дістали його не могли—то від сам жив у Галичині, де йому як не сим то тим, а таки добре можна доволити. Так воно й сталося. З проідною думкою²) тієї статті, що такого галасу наробила, ніхто й не брався боротись на літературному грунті літературними засобами, зате зважливого автора досягли покарання нашими, куди дом-культишими заходами. Позбавленій певного заробітку, опинившись скрізь під остракизмомъ, Франко сяк-так перебивався якийсь час вишадковими заработками в німецьких, чеських та російських виданнях, але цього було зачадто мало і перед визначним письменником, як і колись, па початку його літературної кар'єри, знов стала у всій нагоді своїй грізної перспективи голодної смерті. Жити йому довелося в якісь темній хаті, так що мало очей не позувався, і взагалі бі-

дував дуже¹).

На хвістя, замість „Зорі“ та „Життя і Слова“ саме тоді засновано у Львові „Л.-Н. Вістник“, і Франка запрошено до нового журналу на редактора; становище української преси тоді шішло вже на краще як редакторська та і ваагалі літературна робота забезпечила йому певний заробіток. При найближчій участі Франка „Л.-Н. Вістник“ виходив, аж поки перенесено його до Кайса (1907 р.), і праці Франка були за ввесь цей час окрасою журналу. У виданнях Наукового товариства ім. Шевченка Франко працює й досі, друкуючи тут станінім часами переважно наукові твори. Пригоди, що самому письменнику багато горя й біди коштували, вийшли проте на добре українському письменству, бо врятувала од „пашени“ по чужих виданнях одного з найвизначніших письменників і вернула його цілком до праці на рідному полі.

Року 1898 святковано у Львові юв. 25-літньої літературної й громадської діяльності Франка³) і талановитий письменник—вперше може за чверть віку тяжкої праці—міг дізнати морального задоволення і відхід, на власні очі побачивши, що круг його та його ідей агурутувались поступові елементи в усіх країв України, що молодь, у якої в руках скопчива майбутня доля рідного краю, виховується на його творах, глибоко до серця приймає думки, які він висловив,

1) Кримський А.—Франко Ив., „Энцикл. словарь“ Брокгауз и Ефрон, полутоемъ 71, стор. 475.

2) О. М.—Ювілей 25-літньої літературної діяльності Івана Франка. „Л.-Н. Вістник“, 1898, XI.

переймається Імі й кладе їх за підвальну до своєї праці. Не самотою стояв тоді він уже й серед діячів на полі рідного письменства, бо товарищ в праці і з свого боку склали „Привіт Івану Франку в 25-літній ювілей літературної його діяльності“ (Львів, 1898). Сотні теплик, дружніх привітанів, що ними засипано ювільята, наочно показали, що життя його пішло зовсім не на ту „świerzbidzko do pisania“, якою він сам себе характеризує¹), а дало рясні наслідки, вже й ворогам та напастникам види. Треба думати, що й близький ювілей 40-літньої діяльності дасть нові докази тієї пошани, яку почуваває тепер до Франка все українське громадянство за його працю велику за- для рідного письменства, науки та громадського розвитку. Життя непохитного й сміливого борця за вселюдські ідеали, за прищеплення їх на рідному ґрунті, життя нєвтомного працьовника на добро більшого разу-раз велику збуджує цікавість. Та що більшою вагою набирає таке життя, коли й усенька літературна діяльність такого працьовника буває тільки конкретизуванням тієї ж таки боротьби, здійсненням тих же високих ідеалів. А з цього погляду не часто можна струнку таке гармонічне поєднання життя і творів, як у нашого письменника: життя його і твори влизуються в один моноліт, в граніційній цілості своєю образом, в величною картиною—нєвтомної боротьби і несипущої праці за добру рідного народу і всієї людкості.

Сергій Ефремов.

1) „Obrazki galicyjskie“, II.